

Ümeyye b. Ebü's-Salt'ın Hayatı ve Tarih Konulu Bazı Şiirleri Üzerine Bir İnceleme

Umayya b. Abū'l-Şalt's Life and A Review on Some of His Poems on History

Mücahit Yüksel

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi

İslâm Tarihi Anabilim Dalı

Associate Professor, Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty of Theology

Department of Islamic History

Konya, Türkiye

mucahityuksel@erbakan.edu.tr

orcid.org/0000-0003-2958-7813

Article Information/Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 06 January/Ocak 2022

Accepted/Kabul Tarihi: 2 June/Haziran 2022

Published/Yayın Tarihi: 15 December/Aralık 2022

Pub Date Season/Yayın Sezonu: December/Aralık

Volume/Cilt: 26 **Issue/Sayı:** 2 **Pages/Sayfa:** 539-559

Cite as/Atıf: Yüksel, Mücahit. "Ümeyye b. Ebü's-Salt'ın Hayatı ve Tarih Konulu Bazı Şiirleri Üzerine Bir İnceleme." *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/2 (Aralık 2022), 539-559. <https://doi.org/10.18505/cuid.1054113>

Yüksel, Mücahit. "Umayya b. Abū'l-Şalt's Life and A Review on Some of His Poems On History". *Cumhuriyet Theology Journal* 26/2 (December 2022), 539- 559. <https://doi.org/10.18505/cuid.1054113>

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayınca: Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology/Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Mücahit Yüksel).

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Umayya b. Abû'l-Şalt's Life and A Review on Some of His Poems on History

Abstract: The History of Islam, which makes use of the Qur'ân, hadîth and many auxiliary sources, did not ignore the different elements that would shed light on the events of the periods it studied. At this point, the poem draws attention as an important source containing much data on the history of the prophets, sîrat, genealogy, and socio-cultural life. Umayya b. Abû l-Şalt (d. 8/630) is an important poet who has witnessed both the Jâhilî Period and the Islamic period, and has poems containing the above-mentioned themes. There are different opinions about his belief status. In this context, there are discourses that consider him as Christian, Jewish, Hanîf, and monotheist. However, although it is a fact that Umayya was a hanîf in Jâhilî Period, his oppositional attitude with the advent of Islam is another fact. In the historical sources, there are many poems which are attributed to Umayya and contain different subjects. When these poems are examined, especially the poems that deal with the belief of oneness and the hereafter; it is seen that the creation of the world, the lives of past tribes and prophets, sîrat, some cultural elements, elegy, praise, and lineage were also handled by him. However, when the content and style of Umayya's poems, especially about the lives of the prophets, are examined, there are doubts as to whether these poems belong to him. For example, his poem about the story of Adam is as follows:

“And they all prostrated to Adam by His permission / Only the damned, the sinner, and the expelled refused it /The Lord of the servants said to Iblis: / Get out of there fired, cursed and vilified.”

When compared with the verses of the Qur'ân, it is seen that the information presented by Umayya about the story of Adam does not contradict with the information in the Qur'ân. “It is We Who created you and gave you shape; then We bade the angels prostrate to Adam, and they prostrate; not so Iblis; He refused to be of those who prostrate.” “(Allâh) said: "Get thee down from this: it is not for thee to be arrogant here: get out, for thou art of the meanest (of creatures).” In Umayya's poems, the story of Noah is discussed in with more details:

“In the evening the flood was sent and the water overflowed. / There was no container to hold it. / He swims like an arrow seeking revenge. / And crossing the sea. / Everything began to speak with a miracle. / And the crow responded to the rooster's trust with treason. / After seven days the dove was sent / That; was unafraid of dangers and showed courage. / It was said, let's search the earth / Can you find a dry place with a water source in its furthest part? / Flew away fast. / Then he brought a cluster of black sticky mud on it.”

In the poems of Umayya, in which he talks about the stories of the Prophet, many words and stories that the Arabs do not know are used. The story of the crow, rooster, and pigeon in this poem is one such example. It is said that Umayya was influenced by the old books and the words of the People of the Book in the story about the crow, the rooster, and the pigeon. Because, although there are differences in the details, it is seen that this issue is mentioned in the Torâh. Cevâd Ali, who touches on this issue, states that “if it is true that these poems belong to him” and says that the available data is evidence that Umayya met with the People of the Book and knew the content of their books. While evaluating this issue, Behcet Abdulagafur referred to the 49th verse of the Surah Hûd and he emphasized two possibilities, pointing out that the story was not known to people before, including the Prophet Muḥammad: Umayya recited them from the Qur'ân and sang his poems according to the Qur'ân. However, this is a low probability. Or, this poem does not belong to him and was later made up for him. He saw the second option more strongly and said that the poem did not resemble Umayya's style as a reason. The Prophet avoided a wholesale approach and evaluated Umayya's poems according to their content. Because while approving some of his poems, he also banned his poems that he sang as a lament for the polytheists killed in Badr, which did not comply with the Islamic understanding. The Prophet said about him: “His poetry became a Muslim, but his heart denied it.” Thus, while revealing that the content of Umayya's poems is generally suitable for Islam, he also stated that he was not a Muslim. At the same time, he banned his poems that were against Islam.

Keywords: Islamic History, Jâhilî Period, Umayya b. Abû l-Şalt, Poem, History.

Ümeyye b. Ebû's-Salt'ın Hayatı ve Tarih Konulu Bazı Şiirleri Üzerine Bir İnceleme

Öz: Kur'ân-ı Kerim, hadis ve birçok yardımcı kaynaktan faydalanan İslâm tarihi, incelediği dönemlerin olaylarına ışık tutacak farklı unsurları da görmezden gelmemiştir. Bu noktada şiir; peygamberler tarihi, siyer, nesep ve sosyo-kültürel hayata dair birçok veriyi ihtiva eden önemli bir kaynak olarak dikkat çekmektedir. Ümeyye b. Ebû's-Salt (öl. 8/630) ise hem Câhiliye dönemine hem de İslâmî döneme tanıklık etmiş ve yukarıda zikredilen temaları ihtiva eden şiirlere sahip önemli bir şairdir. Onun inanç durumu hakkında farklı görüşler ortaya konmuştur. Bu çerçevede onun; Hıristiyan, Yahûdi, Hanîf ve muvahhit olduğu şeklindeki söylemlerle karşılaşmaktadır. Ancak Ümeyye'nin câhiliye döneminde Hanîf olduğu bir gerçek olmakla birlikte, İslâm'ın gelişiyile birlikte sergilediği muhalif tavır da diğer bir gerçektir. Tarih kaynaklarında, Ümeyye b. Ebû's-Salt'a atfedilen ve farklı konuları ihtiva eden birçok şiir bulunmaktadır. Bu şiirler incelendiği zaman, tevhd ve âhîret inancını ele alan şiirler başta olmak üzere; dünyanın yaratılışı, geçmiş kavimler ve peygamberlerin hayatları, siyer, bazı kültürel unsurlar, mersiye, medih ve nesep gibi konuların da onun tarafından ele alındığı görülmektedir. Ancak Ümeyye'nin özellikle peygamber yaşantılarına dair şiirlerinin muhtevaları ve

üslûbu incelendiği zaman, bunların ona ait olup olmadığı hususunda tereddütler ortaya çıkmaktadır. Örneğin onun Hz. Adem kıssasıyla ilgili şiiri şu şekildedir:

“Ve hepsi O'nun izniyle Adem'e secde etti / Sadece lanetlenmiş, günahkâr ve kovulmuş olan bunu reddetti. “Kulların Rabbi dedi ki İblis'e: / Çık oradan kovulmuş, lanetlenmiş ve yerilmiş olarak”

Kur'ân ayetleri ile karşılaştırıldığı zaman, Ümeyye'nin Hz. Adem kıssası hakkında sunduğu bilgilerin, Kur'ân'daki bilgilerle çelişmediği görülmektedir: “Kuşkusuz ki sizi yarattık, ardından sizi şekillendirdik, ardından da meleklerle, “Adem'e secde edin” dedik. Bunun üzerine İblis dışında hepsi secde etti. O, secde edenlerden olmadı.” “Allah dedi ki: ‘O hâlde derhal oradan in! Zira senin orada büyüklük taslamaya hakkın yoktur. Hemen çık! Çünkü sen aşağılık kimselersin!’” *Ümeyye'nin şiirlerinde Hz. Nûh kıssası ise daha detaylı olarak ele alınmaktadır:*

“Akşamleyin tufan gönderildi ve su taştı. / Onu tutacak bir kap yoktu. / O, yüzüyor intikam isteyen bir ok gibi / Ve geçiyor denizi / Her şey bir mucizeyle konuşmaya başladı / Ve karga horozun emanetini ihanetle karşıladı. / Yedi günün ardından güvercin gönderildi / O ki; tehlikelerden korkmayan ve cesaret gösterendi / Denildi araştır bakalım yeryüzünü, / Bulabilecek misin en uzak kısmında su membaı olan kuru bir yeri / Hızlıca uçarak gitti / Ardından üzerinde kara, yapışkan bir çamur olan salkımı getirdi.”

Ümeyye, Peygamber kıssalarından bahsettiği şiirlerinde, Arapların bilmediği çok lafız ve hikâye kullanmaktadır. Bu şiirde geçen karga, horoz ve güvercin hikâyesi de bu kabil örneklerden biridir. Ümeyye'nin, karga, horoz ve güvercinle ilgili kıssada eski kitaplardan ve Ehl-i kitabın sözlerinden etkilendiği söylenmektedir. Zira ayrıntıda farklılıklar bulunmakla birlikte bu konunun Tevrat'ta geçtiği görülmektedir. Bu hususa temas eden Cevâd Ali de “eğer bu şiirlerin ona ait olduğu doğruysa” kaydını koyarak mevcut verilerin, Ümeyye'nin Ehl-i kitap ile görüştüğüne ve onların kitaplarının içeriğini bildiğine delil olduğunu söylemektedir. Behcet Abdülagafûr bu konuyu değerlendirirken, Hûd Sûresi'nin 49. ayetine atıf yapmış ve bu kıssanın, Hz. Peygamber de dahil daha önce insanlar tarafından bilinmediğine işaret ederek iki ihtimal üzerinde durmuştur: Ya Ümeyye bunları Kur'ân'dan okudu ve ona göre şiirlerini söyledi. Ancak bu, zayıf bir ihtimaldir. Ya da bu şiir ona ait değildir ve sonradan onun adına uydurulmuştur. Daha kuvvetli ihtimal olarak gördüğü bu seçeneği ise şiirin, Ümeyye'nin üslûbuna benzememesiyle gerekçelendirmektedir. Hz. Peygamber, toptancı bir yaklaşımdan uzak durmuş ve Ümeyye'nin şiirlerini muhtevasına göre değerlendirmiştir. Çünkü onun şiirlerinden bazılarını onaylarken, İslâmî anlayışla uyuşmayan Bedir'de öldürülen müşriklere ağıt olarak söylediği şiirlerini de yasaklamıştır. Hz. Peygamber onun hakkında: “Şiiri Müslüman oldu, fakat kalbi inkâr etti” demiştir. Böylece Ümeyye'nin şiirlerinin muhtevasının İslâm'a genel anlamda uygun olduğunu ortaya koymakla birlikte onun Müslüman olmadığını da ifade etmiştir. Bu sırada onun İslâm'a aykırı olan şiirlerini de yasaklamıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Câhiliye Dönemi, Ümeyye b. Ebû's-Salt, Şiir, Tarih.

Giriş

Kur'ân-ı Kerim, hadis ve alanında yazılmış birçok telif eserden faydalanan İslâm Tarihi, incelediği dönemlerin olaylarına ışık tutacak farklı unsurları da görmezden gelmemiştir. Bu noktada şiir; peygamberler tarihi, siyer, nesep ve sosyo-kültürel hayata dair birçok önemli veriyi ihtiva eden bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Bugünü yorumlama ve geleceğe doğru sağlıklı adımlar atma yolunda geçmişteki tecrübelerle ihtiyaç duyan tarih ilmi, şiirlere de önem vermiştir. Ümeyye b. Ebû's-Salt (öl. 8/630) ise hem câhiliye dönemine hem de İslâmî döneme tanıklık etmiş ve yukarıda zikredilen temaları ihtiva eden şiirlere sahip önemli bir şairdir.

Şiirler, içerdikleri gerçekliklerin yanı sıra kurgusal özelliklerinin de bulunması sebebiyle, tarihe kaynaklık açısından dikkatle ele alınması ve iyi analiz edilmesi gereken verilerdir. Bu çalışmada, Ümeyye b. Ebû's-Salt'ın şiirleri; tema, güvenilirlik ve özellikle de tarihe kaynaklık açısından ele alınmakta ve öncesinde, söz konusu şairin hayatı ve şahsiyeti üzerinde kısaca durulmaktadır.

Bu konuda; Cevâd Ali¹, Ali Bulut² ve Mücahit Küçükşar³ gibi müellifler tarafından kaleme alınmış çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar ya câhiliye şiiri bağlamında konuyu genel olarak ele alan ya da daha çok edebî yöne vurgu yapan çalışmalardır. Doğrudan bu konuyu ele alan bir doktora tezine ise rastlamadık. Bizim makalemiz ise Ümeyye b. Ebû's-Salt özelinde ve tarihî yönü ön plana çıkaran, ilaveten bazı tespitleri de ihtiva eden bir çalışma özelliğindedir.

¹ Cevâd Ali, “Sakîf Şairleri”, çev. Hüseyin Güneş, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (ts.), 189-200.

² Ali Bulut, “Câhiliye Şiirinde Bazı Dînî Motifler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18-19 (2005), 213-235.

³ Mücahit Küçükşar, “Kur'an Kıssalarının Klasik Arap Şiirindeki Yansımaları: Nûh Kıssası Örneği”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/1 (2017), 321-354.

1. Nesebi, Hayatı ve İnanç Durumu

Câhiliye devri şairlerinden olup İslâmî döneme de yetişen ve Sakîf kabilesine mensup olan şairin tam adı, Ümeyye b. Ebü's-Salt b. Ebû Rebî'a b. Abduavf b. Ukde b. Gayra b. Kusayy'dır.⁴ İbn Asâkir (öl. 571/1176) onun nesebini daha da ileriye götürerek şu şekilde ifade etmektedir: Ümeyye b. Ebü's-Salt Abdullah b. Ebû Rebî'a b. Avf b. Ukde b. Azze b. Avf b. Sakîf b. Münebbih b. Bekr b. Hevâzin Ebû Osman.⁵ İslâm'dan önce Dımaşk'a gelip yerleşen Ümeyye'nin⁶ babası, Rebî'a b. Vehb b. Alac'dır ve *Ebü's-Salt* künyesiyle meşhurdur. O da Tâif'in meşhur şairlerdendir.⁷ Ümeyye'nin oğlu el-Kâsım b. Ümeyye de şairdi.⁸ Annesi, Rukiyye bint Abdüşems b. Abdümenâf'tır.⁹ Ümeyye'nin eşi ise Ümmü Habîb bint Ebu'l-Âsî'dir.¹⁰ Ümeyye'nin künyesinin, *Ebü Osman*¹¹ ve *Ebu'l-Hakem*¹² olduğuna dair bilgiler mevcuttur.

Hayatı boyunca ticaretle meşgul olan Ümeyye b. Ebü's-Salt, Suriye ve Yemen topraklarına ticaret amaçlı yolculuklar yapmıştır.¹³ Ancak bu yolculuklarında sadece ticaretle meşgul olmadığı aynı zamanda bir din arayışı içinde olduğu da anlaşılmaktadır. Zira peygamberlik beklentisi içerisinde olan Ümeyye, peygamberlik özelliklerine çalışarak ulaşacağına olan inancından dolayı kitaplar okumuş ve Araplar arasında *allâme* olarak tanınmıştır. Bu konudaki araştırmaları için de şehirler gezmiştir.¹⁴

*Ümeyye b. Ebü's-Salt'ın ölüm tarihi konusunda ihtilaf vardır. Onun, 8/629 ve 9/630 yılında öldüğünü söyleyenler olduğu gibi, 2/624 ve 3/625 yılında, Bedir Gazvesi'nden bir süre sonra*¹⁵ *ve 5/626 yılında öldüğünü söyleyenler de olmuştur.*¹⁶

Ümeyye b. Ebü's-Salt'ın inanç durumu hakkında farklı görüşler ortaya atılmaktadır. Bu çerçevede onun; Hıristiyan, Yahûdi, Hanîf ve muvahhit olduğu şeklindeki söylemlerle karşılaşılmaktadır.¹⁷ Hatta İbnü's-Seken, sahâbe biyografisine dair olan eserinde ona da yer vermiştir.¹⁸

Onun Yahûdi ya da Hıristiyan olması uzak bir ihtimaldir. Onlarla iletişim kurduğu doğrudur; ancak dinlerine girmemiştir ve buna dair delil de yoktur. Zira âlimler Sakîf kabilesinin Yahûdi olmadığını zikretmişlerdir. Eğer gerçekten Yahûdi olsaydı, *Tabakâtu Fuhûli's-Suarâ*¹⁹ adlı kitabında Yahûdi şairler için özel bir bâb açan İbn Sellâm (öl. 231/846), ona da bu bâbda yer verirdi.²⁰

Onun sahâbi olduğu görüşü de tutarlı değildir. Zira her ne kadar câhiliye döneminde tevhid inancını dillendirse ve bunu şiirlerinde ifade etse de hayatının sonraki aşamalarında İslâm'a ve Hz. Peygamber'e karşı olumsuz tavırlar sergilemiştir. Bu sebeple

⁴ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi'r ve's-Suarâ* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1423), 1/450; Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitabu'l-Eğânî*, thk. İhsan Abbas vd. (Beyrut: Dâru Sâdir, 2008), 4/96; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kuraşî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Andulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 1997), 3/274; Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi'temyîzi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abulmevcûd, Ali Muhammed Muavvid (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 1/386; Hüseyin b. Muhammed İbnü'l-Hasen ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli enfesi nefis* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 1/412.

⁵ Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzurî, *Cümel min ensâbi'l-eşraf*, thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd ez-Ziriklî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 13/441; Ebu'l-Kâsım Ali İbnü'l-Hasen b. Hibetullah İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, thk. Amr b. Garâme el-Amravî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 9/255.

⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 9/255; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/274.

⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/275.

⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1/385.

⁹ Dîneverî, *eş-Şi'r ve's-Suarâ*, 1/450; İsfehânî, *el-Eğânî*, 4/96; *Dîvânü Ümeyye b. Ebü's-Salt*, thk. Seci'i Cemil el-Cübeylî (Beyrut: Dâru Sâdir, 1998), 7-8.

¹⁰ *Dîvân*, 7-8.

¹¹ Ahmed Hasan Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-arabî* (Dâru Nahdati Mısır, ts.), 75.

¹² İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 9/256.

¹³ Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-arabî*, 75.

¹⁴ Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhiz, *Kitabu'l-Hayevan*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Mısır: Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 1966), 2/320.

¹⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1/219; Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, 1/412.

¹⁶ Hayreddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 2/23.

¹⁷ Belâzurî, *Cümel min ensâbi'l-eşraf*, 13/441; Ali b. Muhammed Ebu'l-Hasen Nüreddin el-Melâ el-Herevî, *Cem'u'l-vesâil fi şerhi's-şemâil* (Mısır: el-Matbaatu's-Şerefiyye, ts.), 2/44; Ali b. İbrahim b. Ahmed el-Halebî, *es-Sîretü'l-halebiyye (İnsanu'l-uyûn fi sîreti'l-emîni'l-me'mûn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427), 3/28; *Dîvân*, 11.

¹⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1/384.

¹⁹ Muhammed b. Selam el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli's-suarâ* (Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.), 235-248.

²⁰ Behcet Abdülğafûr el-Hadîsî, *Ümeyye b. Ebü's-Salt hayatuhû ve şîruhû* (Abudabi: Abû Dabî li't-Turâs ve's-Sekâfe, 2009), 57.

onun câhiliye döneminde hanîf olduğu bir gerçek olmakla birlikte, İslâm'ın gelişiyle birlikte sergilediği muhalif tavır da diğer bir gerçektir.²¹ Şu beyiti ise belki onun hanîf olduğuna dair deliller arasında değerlendirilebilir:

كَلِّ دِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ اللَّهِ
إِلَّا دِينَ الْحَنِيفَةِ زُورٍ

“Bütün dinler yalandır hanîflik dışında / Kıyamet günü Allah katında”²²

Ayrıca rivâyet edildiğine göre Mekke halkına *Bismikallahümme* (Allah'ım! Sen'in adınla) sözünü öğreten de odur. Mekkeliler, yazılarının başında bu ifadeyi kullanmaya devam etmişlerdir.²³ Ümeyye, câhiliye döneminde kitaplar okuyan, içki içmeyen, putlara tapmayan bir hanîf idi. Hatta bu güzel yaşantısıyla peygamberlik beklentisi içine dahi girmişti ve beklenen peygamberin kendisi olmasını umuyordu.²⁴ Öyle ki Hz. Ebû Bekir'in (öl. 13/634) Müslüman olmasında da onun etkisi görülmektedir. Hz. Ebû Bekir, Kâbe'nin avlusunda otururken, Ümeyye'nin, Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in (öl. 606) yanına geldiğini ve “Beklenen peygamber ya bizden, ya sizden ya da Filistin halkından olacak” dediğini söylemiştir. Daha öncesinde bir peygamber gönderileceğini hiç duymayan Hz. Ebû Bekir, derhal Varaka b. Nevfel'in (öl. 610) yanına gittiğini ve onun da bunu doğrulaması üzerine Hz. Peygamber çıkınca ona hemen iman ettiğini ifade etmektedir.²⁵

Ümeyye, kendisine peygamberlik verilmeyince kıskançlığından dolayı Hz. Peygamber'e iman etmemiştir. Yolculukları sırasında görüştüğü devlet adamı, rahip ve papazlarla arasında geçen bazı diyaloglar da onun iman etmediğini göstermektedir. Örneğin; Hz. Peygamber'in mektubunu alan Bizans Kralı, Hakîm b. Hizâm (öl. 54/674) ile birlikte yanına gelen Ümeyye ile onun hakkında konuştuktan sonra, kendisinin ona iman edip etmediğini sormuş, Ümeyye'nin cevabı ise, “Ben, Sakîf dışından gelen hiçbir peygambere inanmadım” şeklinde olmuştur.²⁶ Ayrıca ticarî bir yolculuk için Şam tarafına Ebû Süfyân b. Harb (öl. 31/652) ile birlikte giden Ümeyye, orada görüştüğü bir rahibin verdiği haber neticesinde yaşadığı hayal kırıklığını dile getirmiştir. Çünkü Ebû Süfyân'a söylediğine göre o rahip, peygamberin gönderildiğini ve onun, Mekke halkından olduğunu ifade etmiştir.²⁷

Netice itibariyle Ümeyye b. Ebû's-Salt, câhiliye döneminde hanîf olarak yaşamış ve tevhid muhtevalı güzel şiirler yazmış olsa da Hz. Peygamber'in nübüvvetine olan kıskançlığından dolayı iman etmemiş ve müşrik olmasa da kâfir olarak ölmüştür. Hz. Peygamber de onun için, “Dili iman etti, fakat kalbi inkâr etti” diyerek bu gerçeği ortaya koymuştur.²⁸ Ümeyye'nin hayatının geri kalan kısmında yaptığı davranışlar da onun müşrik olmamakla birlikte kâfir olarak öldüğünü ispatlamaktadır. O, müşrikleri Hz. Peygamber'e karşı kıskırtmış ve Bedir Gazvesi'nde öldürülen müşrikler için ağıt yakmıştır.²⁹ Ayrıca kastedilen kişinin Bel'am b. Bâ'ûrâ³⁰ olduğunu söyleyen âlimler de bulunmakla birlikte çoğu âlim, “Onlara, ayetlerimizi verdiğimiz ve hemen ardından da onları bırakıp ayrılan, böylece şeytan tarafından tâbi kılınan, bu sebeple de yoldan çıkanlardan olan kimsenin haberini oku.”³¹ âyet-i kerîmesinde kastedilen kişinin Ümeyye olduğunu söylemiştir.³²

²¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 9/255; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/274; Herevî, *Cem' u'l-vesâil*, 2/44; Halebî, *es-Sîretü'l-halebiyye*, 3/28.

²² İsfehânî, *el-Eğânî*, 4/97-98; Zeyyât, *Târîhu'l-edebî'l-arabî*, 75.

²³ İsfehânî, *el-Eğânî*, 4/98; Herevî, *Cem' u'l-vesâil*, 2/44.

²⁴ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Ma'ârif* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011), 60; İsfehânî, *el-Eğânî*, 4/97-98; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1/385.

²⁵ Muhammed İlyâs Abdurrahman el-Fâlûze, *el-Mevsûa fi sahihi's-sîreti'n-nebeviyye* (Mekke: Metâbiu's-Safâ, 1423), 81.

²⁶ Kâdî Abdülcebbar Hemedânî Ebû'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbar b. Ahmed b. Abdülcebbar el-, *Tesbîtü delâilî'n-nübüvve* (Kahire: Dâru'l-Mustafa, ts.), 2/515.

²⁷ Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Mûsâ el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sahibi's-şerîa* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405), 2/216-217; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 9/256-260.

²⁸ Dîneverî, *eş-Şî'r ve's-suarâ*, 1/450; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1/385.

²⁹ Belâzurî, *Cümel*, 13/442; İsfehânî, *el-Eğânî*, 4/97-98; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 9/278. Bedir'de öldürülen müşrikler için söylediği mersiye, *Şiirlerinin Muhtevası* başlığında ele alınacaktır. Ayrıca Ümeyye, ölüm döşeğinde söylediği şiirinden aldığımız şu bölümde de yaşantısındaki pişmanlığını dile getirmektedir:

“Bir iyiliğe yöneldiği zaman, bu kalpler anlaştı / Karşısına engeller çıktı, / Cenneti arzulamaktan alıkoyn dünya onları bedbaht kıldı. / O dünya hürsüm var ya Allah kahretsin! / Allah tarafından gözetlendiğini bilen kul, / Nefsini çağırıp ayıpladı / Nefs, bu dünyaya niçin rağbet eder ki?” (*el-Bidâye*, 3/285.)

³⁰ Hem Tevrat'ta hem de İslâmî kaynaklarında anlatıldığına göre; başlangıçta iyi bir mümin olmakla birlikte ilerleyen süreçte Hz. Mûsâ'nın ve kavminin aleyhine faaliyetlerde bulunduğu için cezalandırılan kişi. Ömer Faruk Harman, “Bel'am b. Bâ'ûrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 5/389.

³¹ *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), el-A'râf 7/175.

³² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 9/255; Ebû'r-Rebî Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim el-Kelâî, *el-İktifâ' fi Megâzî Resûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420), 1/156; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/274.

2. Hakkındaki Menkıbeler

Bazı tarih kaynaklarında, Ümeyye hakkında anlatılan menkıbeler görülmektedir. Süheylî'nin (öl. 581/1185), tuhaf olarak nitelediği bir rivâyete göre; Ümeyye'nin *Bismikallahümme* (Allah'ım! Sen'in adınla) sözünü ilk defa Kureys'e öğretmesinin hikâyesi kısaca şu şekilde anlatılır:

Ümeyye, Harb b. Ümeyye'nin de bulunduğu bir kervanla birlikte yolculuğa çıkar. Kervandakiler, yolda rastladıkları bir yılanı öldürürler. Bunun üzerine bir dişi cin gelir ve onlara kızarak elindeki kılıcı yere vurması sonucu bütün develeri korkutup etrafa dağıtır. Onlar develeri güçlükle topladıktan sonra aynı dişi cin develeri devamlı surette dağıtmaya başlar. Kervandakiler, Ümeyye'ye bu durumdan kurtulmanın çaresini sorarlar. Ardından, bu konuda kendilerine yardımcı olacaklarını düşündükleri birini bulma umuduyla çevrede dolaşırlar. Bu sırada uzakta yanmakta olan bir ateş dikkatlerini çeker ve orada ihtiyar bir cin görürler. Durumlarını anlattıklarında o kadın, tekrar aynı durumla karşılaştıklarında *Bismikallahümme* demelerini öğütler. Dişi cin tekrar geldiğinde bu sözü duyar duymaz kaçır. Fakat cinler, öldürülen yılanın intikamını almak için tekrar gelirler ve Harb b. Ümeyye'yi öldürürler. Kervandakiler de onu ıssız bir yere gömerler.³³

Yine Ümeyye'nin hayvanların dillerinden anladığına dair rivâyetler nakledilmektedir. Bu çerçevede onun, bir yolculuk esnasında yanındakilere, bir kuşun söylediklerini haber verdiği, ayrıca yolculuğun devamında, sürünün gerisinde kalan bir koyunun, yavrusuna, "Sürüye katılmazsan geçen sene kardeşini yediği gibi kurt seni de yer" dediği, arkadaşlarının da çobana bunu sordukları zaman onun da geçen sene bu koyunun kuzusunu yediğini teyit ettiği anlatılır. Başka rivâyetlerde de bir devenin kadına böğürdüğü zaman, sırtına batan diken haber verdiği ve içki içerken bir karganın kendisine içkiyi içtiği zaman öleceğini haber verdiği, onun da bunu yapması üzerine öldüğü bilgileri verilir.³⁴ Bu olaylarda geçen hayvanların dilinden anlama olayı, Hz. Süleyman'ın, hayvanlarla konuşabilme mucizesine benzetme çabası olarak gözükmektedir. Ayrıca Ümeyye'nin içki içmek gibi kötü huylarının olmadığı bir gerçek olarak ortada durmakta ve diğer taraftan rivâyetteki içki olayı, verilmeye çalışılan peygambere benzeme imajıyla çelişmektedir.

İbnü'l-A'râbî'nin (öl. 638/1240) *en-Nevâdir* adlı eserinde geçen bir başka habere göre; Ümeyye bir sefere çıktığı zaman yaşlı bir cin gördüğüne dair bir hikâye anlatmıştır. Buna göre:

Cin ona: "Sen, tabi olunacak kişisin" demiştir. Ardından da "Arkadaşın sana ne taraftan geliyor?" diye sormuştur. O da: "Sol kulağımın tarafından" diye cevap vermiştir. Cin: "Sana ne giymeni emrediyor?" diye sormuş, Ümeyye de "Siyah" diye cevap vermiş. O da: "Bu, cinlerin hatibidir" demiş. Neredeyse peygamber olacaktın ama olmadın; çünkü peygambere arkadaşı sağ kulağından gelir" demiş. Ve ona beyaz giymesini emretmiş.³⁵

İlk rivâyette olduğu gibi burada da bir cinin rehberliğinden bahsedildiği görülmektedir. Dolayısıyla her iki rivâyette geçen bu durum, câhiliye dönemi insanındaki *cinlenme* ve *cinleri kutsama* gibi anlayışların bir tezahürü gibi görünmektedir. Ayrıca ilk rivâyetteki anlatımda bir ateşin görülmesi olayı, Hz. Mûsâ'nın kıssasındaki ateş görme ve oraya gitme hususuna da bir atıf yapma gayretini akıllara getirmektedir.

Ömer b. Şebbe (öl. 262/876) tarafından İbn Şihâb Zührî'den (öl. 124/742) nakledilen bir başka rivâyette ise;

Ümeyye, kız kardeşinin yanına gitti ve onun yatağına yattı. Bu sırada iki tane kuş geldi ve biri onun göğsüne kondu ve göğsünü yarıdıktan sonra kalbini çıkardı. Öbürü de ona: "Anladı mı?" diye sordu. O da "Evet" dedi. Ardından; "Kabul etti mi?" diye sordu. O da: "Evet" dedi. Sonra kalbini tekrar yerine koydu ve ardından Ümeyye kalktı: "*Buyurun buyurun ..... İşte ben yanınızdayım!*" dedi. Sonra onlar döndüler ve bunu üç defa yaptılar. Sonra Sakîf'e geldiği zaman göğsünü sıvazlıyordu. Ona ne olduğunu sordukları zaman, bir şey yok, sadece göğsümde bir yanma var dedi.³⁶

Bu rivâyetteki anlatıda ise Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması olayının taklit edilmeye çalışıldığı hemen göze çarpmaktadır. Zikredilen bu rivâyetler dikkatli bir şekilde tahlil edildiği takdirde, gerçeği yansıtmayan, tarihî gerçekliklerle

³³ Abdurrahman es-Süheylî, *et-Ta'rîf ve'l-îlâm*, thk. Mahmud Rabî (Mısır: Matbaatu ve Verasetü Teclîdi'l-Envâr, 1938), 41-42; Salâhuddin Halil b. Aybek b. Abdullah es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût, Türkî Mustafa (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 2000), 9/227; Abdülmelik b. Hüseyin b. Abdülmelik el-Asâmî, *Semtu'n-nücûm el-avâli fi enbâi'l-evâli ve't-tevâli*, thk. Âdil Ahmed Abdülmecûd, Ali Muhammed Muavvid (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 1/296-297.

³⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/291-292.

³⁵ Muhammed b. Ziyâd el-A'râbî, *Nevâdir-i İbnü'l-A'râbî*, thk. Ahmed Receb Ebû Sâlim (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013), 189-190; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe*, 1/386-387.

³⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe*, 1/386-387.

uyuşmayan³⁷ ve Ümeyye b. Ebû's-Salt'a bazı peygamberlerin yaşadığı olağanüstü hâlleri atfetmeye dönük bir gayreti yansıtan menkıbe türünden bilgiler olduğu görülecektir. Ayrıca bu rivâyetlerin büyük bir kısmının Mes'ûdî (öl. 345/956) gibi güven noktasında sıkıntılı rivâyetleri de aktaran bir müellifin eserine³⁸ dayandığı ve bir kısmının senedsiz bir kısmının da Ebû Mihnef (öl. 157/774) gibi yine rivâyetleri eleştiri konusu olan râvilerce nakledilmesi dikkat edilmesi gereken önemli diğer bir husustur.

3. Şiirlerindeki Tarihsel Tema

Tarih kaynaklarında, Ümeyye b. Ebû's-Salt'a atfedilen ve farklı konuları ihtiva eden birçok şiir bulunmaktadır. Bu şiirler incelendiği zaman, tevhid ve âhiret inancını ele alan şiirler başta olmak üzere; dünyanın yaratılışı, geçmiş kavimler ve peygamberlerin hayatları, siyer, bazı kültürel unsurlar, mersiye, medih ve neseb gibi konuların da onun tarafından ele alındığı görülmektedir.

Çalışmanın bu kısmında, Ümeyye b. Ebû's-Salt'a atfedilen şiirler arasında özellikle İslâm tarihine dair meseleleri işleyen verileri, konu başlıkları hâlinde ele alınmakta ve bunların muhtevaları ile gerçeklikleri hakkında tahlillere yer verilmektedir.

3.1. Dünyanın Yaratılışı

Gökyüzü, yeryüzü, Güneş, Ay ve diğer varlıkların yaratılması hakkında nakledilen şu şiir, İbn İshâk (öl. 151/768) tarafından Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'e atfedilse de İbn Hişâm onun Ümeyye b. Ebû's-Salt'a ait olduğunu söylemektedir:

إِلَى اللَّهِ أَهْدِي مَذْحَجِي وَتَنَايَا	إِلَى اللَّهِ أَهْدِي مَذْحَجِي وَتَنَايَا
إِلَى الْمَلِكِ الْأَعْلَى الَّذِي لَيْسَ فَوْقَهُ	إِلَى الْمَلِكِ الْأَعْلَى الَّذِي لَيْسَ فَوْقَهُ
أَلَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِيَّاكَ وَالرَّذَى	أَلَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِيَّاكَ وَالرَّذَى
وَإِيَّاكَ لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ غَيْرَهُ	وَإِيَّاكَ لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ غَيْرَهُ
وَأَنْتَ إلهِي رَبَّنَا وَرَجَائِنَا	وَأَنْتَ إلهِي رَبَّنَا وَرَجَائِنَا
رَضِيْتُ بِكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا فَلَنْ أَرَى	رَضِيْتُ بِكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا فَلَنْ أَرَى
(أَدِينُ لِرَبِّ يُسْتَجَابُ وَلَا أَرَى	(أَدِينُ لِرَبِّ يُسْتَجَابُ وَلَا أَرَى
وَأَنْتَ الَّذِي مِنْ فَضْلٍ مَنِّ وَرَحْمَةٍ	وَأَنْتَ الَّذِي مِنْ فَضْلٍ مَنِّ وَرَحْمَةٍ
فَقُلْتُ لَهُ يَا أَذْهَبْ وَهَارُونَ فَادْعُوا	فَقُلْتُ لَهُ يَا أَذْهَبْ وَهَارُونَ فَادْعُوا
وَقُولَا لَهُ: أَنْتَ سَوَّيْتَ هَذِهِ	وَقُولَا لَهُ: أَنْتَ سَوَّيْتَ هَذِهِ
وَقُولَا لَهُ: أَنْتَ رَفَعْتَ هَذِهِ	وَقُولَا لَهُ: أَنْتَ رَفَعْتَ هَذِهِ
وَقُولَا لَهُ: أَنْتَ سَوَّيْتَ وَسَطَهَا	وَقُولَا لَهُ: أَنْتَ سَوَّيْتَ وَسَطَهَا
وَقُولَا لَهُ: مَنْ يُرْسِلُ الشَّمْسَ عُذْوَةً	وَقُولَا لَهُ: مَنْ يُرْسِلُ الشَّمْسَ عُذْوَةً
وَقُولَا لَهُ: مَنْ يُنْبِتُ الْحَبَّ فِي التَّرَى	وَقُولَا لَهُ: مَنْ يُنْبِتُ الْحَبَّ فِي التَّرَى
وَيُخْرِجُ مِنْهُ حَبَّهُ فِي رُءُوسِهِ	وَيُخْرِجُ مِنْهُ حَبَّهُ فِي رُءُوسِهِ
وَأَنْتَ بِفَضْلٍ مِنْكَ نَجَّيْتَ يُوسَى	وَأَنْتَ بِفَضْلٍ مِنْكَ نَجَّيْتَ يُوسَى
لَأُكْفِرَ، إِلَّا مَا عَفَرْتَ، حَطَّائِنَا	لَأُكْفِرَ، إِلَّا مَا عَفَرْتَ، حَطَّائِنَا
وَقَوْلًا رَصِينًا لَا يَبِي الدَّهْرَ بَاقِيَا	وَقَوْلًا رَصِينًا لَا يَبِي الدَّهْرَ بَاقِيَا
إِلَهَ وَلَا رَبَّ يَكُونُ مَدَانِيَا	إِلَهَ وَلَا رَبَّ يَكُونُ مَدَانِيَا
فَإِنَّكَ لَا تُخْفِي مِنَ اللَّهِ خَافِيَا	فَإِنَّكَ لَا تُخْفِي مِنَ اللَّهِ خَافِيَا
فَإِنَّ سَبِيلَ الرُّشْدِ أَصْبَحَ بَادِيَا	فَإِنَّ سَبِيلَ الرُّشْدِ أَصْبَحَ بَادِيَا
خَتَانِيكَ إِنَّ الْحَيْنَ كَانَتْ رَجَاءَهُم	خَتَانِيكَ إِنَّ الْحَيْنَ كَانَتْ رَجَاءَهُم
أَدِينُ إِلَهًا غَيْرَكَ اللَّهُ ثَانِيَا	أَدِينُ إِلَهًا غَيْرَكَ اللَّهُ ثَانِيَا
أَدِينُ لِمَنْ لَمْ يَسْمَعْ الدَّهْرَ دَاعِيَا	أَدِينُ لِمَنْ لَمْ يَسْمَعْ الدَّهْرَ دَاعِيَا
بَعَثْتَ إِلَى مُوسَى رَسُولًا مُنَادِيَا	بَعَثْتَ إِلَى مُوسَى رَسُولًا مُنَادِيَا
إِلَى اللَّهِ فِرْعَوْنَ الَّذِي كَانَ طَاغِيَا	إِلَى اللَّهِ فِرْعَوْنَ الَّذِي كَانَ طَاغِيَا
بَلَا وَتَدِّ حَتَّى اطْمَأَنَّتْ كَمَا هِيَا	بَلَا وَتَدِّ حَتَّى اطْمَأَنَّتْ كَمَا هِيَا
بَلَا عُمْدٍ أَرْفُقُ إِذَا بِكَ بَانِيَا	بَلَا عُمْدٍ أَرْفُقُ إِذَا بِكَ بَانِيَا
مُبِيرًا إِذَا مَا جَنَّهُ اللَّيْلُ هَادِيَا	مُبِيرًا إِذَا مَا جَنَّهُ اللَّيْلُ هَادِيَا
فَيُصْبِحُ مَا مَسَّتْ مِنَ الْأَرْضِ ضَاحِيَا	فَيُصْبِحُ مَا مَسَّتْ مِنَ الْأَرْضِ ضَاحِيَا
فَيُصْبِحُ مِنْهُ الْبَقْلُ يَهْتَرُ رَائِيَا	فَيُصْبِحُ مِنْهُ الْبَقْلُ يَهْتَرُ رَائِيَا
وَفِي ذَاكَ آيَاتٌ لِمَنْ كَانَ وَاعِيَا	وَفِي ذَاكَ آيَاتٌ لِمَنْ كَانَ وَاعِيَا
وَقَدْ بَاتَ فِي أَضْعَافٍ حَوْتٍ لِيَالِيَا	وَقَدْ بَاتَ فِي أَضْعَافٍ حَوْتٍ لِيَالِيَا
وَإِنِّي (و) لَوْ سَبَّحْتُ بِاسْمِكَ رَبَّنَا	وَإِنِّي (و) لَوْ سَبَّحْتُ بِاسْمِكَ رَبَّنَا

³⁷ Tarihî gerçeklikler bağlamında ele alındığı zaman ise; birinci rivâyetdeki Harb b. Ümeyye'nin ölümüyle ilgili malumat, bu durumu örneklendirmektedir. Nitekim Harb b. Ümeyye, ficâr savaşlarında yaralandıktan bir süre sonra ölmüştür. Ümeyye b. Ebû's-Salt'ın hayvanlarla konuşabildiğini anlatan rivâyetdeki ölüm şekli de onun hakkındaki diğer bilgilerle çelişmektedir. Zira kısa biyografisinde anlatıldığı üzere Ümeyye, içki içmeyen birisi olduğu gibi ölümü de evinde ve yatağında olmuştur.

³⁸ Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî, *Mürûcu'z-zeheb ve meâdinü'l-cevher*, thk. Charles Pellat (Beyrut: Menşûrâtü'l-Câmiati'l-Lübniyye, 1975), 1/78-81.

فَرَّتْ الْعِبَادُ أَلَى سَيِّبَا وَرَحْمَةً

عَلَى وَتَارِكٍ فِي بَيْتٍ وَمَالِيَا

“Allah'a hediye ederim medhimi ve övgümü / Hayat devam ettikçe hiçbir şey eskitemez beğenilmiş sözümü / Bu sözümü sunuyorum ki o en üstün Melik'e / Ne başka bir Rab ve ilâh vardır üstünde, ne boyun eğer kimseye / Ey insan! Dikkat et! Sakın sürüklenme helaka / Hiç bir şeyin gizli kalmaz Allah'a / Sakın Allah'a ortak koşma / Zira çıkmıştır dosdoğru yol artaya / Cinlerin yaptığı gibi sen de O'nun şefkatine sığın / Ey Rabbim! Sen benim ümidimsin ve ilâhım / Rab olarak Sen'i seçtim / O hâlde ikinci bir ilâha boyun eğer miyim? / Mûsâ'yı resûl ve davetçi olarak gönderdin / Eseridir bu Sen'in lütfunun ve rahmetinin / Dedin ki O'na: Gidin Hârûn'la beraber Firavun'a / Haddi aşmıştır, çağırın onu Allah'a. / Deyin ki ona: Sen misin yeri kazıksız hâlde tutan / Ve onun böylece sakın kalmasını sağlayan? / Deyin ki ona: Şu gökleri direksiz tutan sen misin / İnsaflı ol, sen mi bunu inşâ ettin? / Deyin ki ona: Göğü aydınlatan sen misin / Gece karanlığında da oraya sen mi Ay'ı yerleştirdin? / Deyin ki ona: Sabahleyin kim gönderir Güneş'i? / Dünya'ya ulaşınca ışığı her taraf nasıl aydınlanır kuşluk vakti / Deyin ki ona: Kim yeşertir topraktaki bitkileri? / Ve yükseltir toprağı kabartarak ekinleri yükselir. / Bitki başlarında bulunur, ondan çıkan taneler / Akıllı insanlar için vardır bunda ibretler / Ey Rabbim! Sen lütfettin ve kurtardın Yûnus'u / Hâlbuki o balığın karnında bir kaç gün kalmıştı. / Ey Rabbim! Çok günah işlediğimi bilirim / Zikredersem adımı tesbihle; Lakin hataları affedersin rahmetinle / Ey kulların Rabbi! Gönder rahmetini ve bağışını / Bereketli kıl; malımı ve çocuklarımı.”³⁹

İçeriğinde Hz. Mûsâ'nın Firavun'u tevhide davet amacıyla gönderilişi ve Hz. Yûnus'un, balığın karnındaki hâline atıfların da bulunduğu bu şiir, aynı zamanda dünyanın yaratılışı ve oradaki ilâhî düzene dair konuları da ihtiva etmektedir. Şiirdeki Allah'ın birliği ve kâinata koyduğu düzene dair muhteva, Ümeyye'nin her ne kadar İslâm dinini kabul etmese de şiirde de benimsemişliği söylenebilir.

3.2. Peygamberler ve Geçmiş Kavim Kıssaları

Ümeyye b. Ebü's-Salt'a nispet edilen şiirlerde önemli bir yekûn teşkil eden bir diğer konu, geçmiş kavimler ve peygamberlerin yaşantılarına dair olanlardır. Ancak bu şiirlerin muhtevaları ve üslûbu göz önünde bulundurularak ona ait olup olmadığı hususunda önemli tartışmalar yapılmaktadır. Bu noktada yöntem olarak öncelikle şiirlere yer verilecek ve ardından da konuyla ilgili tespitler üzerinde durulacaktır.

3.2.1. Hz. Adem

Hız. Adem kıssası, Kur'an'da farklı yerlerde ve farklı boyutlara vurgu yapılarak ele alınmakta ve genel anlamda Hz. Adem'in yaratılışı, ona secde yapılması emri ve İblis'in bu emre muhalefeti gibi konuları ihtiva etmektedir. Bu konuda şiir yazar Ümeyye b. Ebü's-Salt, şu ifadelerle yer vermektedir:

إِلَّا لَعِينًا خِاطِمًا مَدْحُورًا

و يَأْذَنُ سَجْدُوا لَأَدَمَ كُلَّهُمْ

“Ve hepsi O'nun izniyle Adem'e secde etti / Sadece lanetlenmiş, günahkâr ve kovulmuş olan bunu reddetti.”⁴⁰

Bir başka beyitinde de şu ifadelerle yer vermektedir:

أَنْ أُخْرِجَ دَحِيرًا لَعِينًا ذُوؤَمَا

و قَالَ لِإِبْلِيسَ رَبِّ الْعِبَادِ

“Kulların Rabbi dedi ki İblis'e: / Çık oradan kovulmuş, lanetlenmiş ve yerilmiş olarak”⁴¹

Ümeyye b. Ebü's-Salt'ın şiirleri ile Kur'an ayetleri karşılaştırıldığı zaman, onun Hz. Adem kıssasına dair sunduğu bilgilerin, Kur'an'daki bilgilerle çelişmediği görülmektedir:

“Kuşkusuz ki sizi yarattık, ardından sizi şekillendirdik, ardından da meleklerle, “Adem'e secde edin” dedik. Bunun üzerine İblis dışında hepsi secde etti. O, secde edenlerden olmadı.”⁴² “Allah dedi ki: ‘O hâlde derhal oradan in! Zira senin orada büyüklük taslamaya hakkın yoktur. Hemen çık! Çünkü sen aşağılık kimselerdensin!’ buyurdu.”⁴³ Görüldüğü üzere Ümeyye'nin şiirleri, bu hususta Kur'an ayetleriyle çelişmemektedir.

³⁹ Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd. (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, 1955), 1/227-228; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 1/81-82.

⁴⁰ *Dîvân*, 70.

⁴¹ *Dîvân*, 113.

⁴² el-A'râf 7/11.

⁴³ el-A'râf 7/13.

3.2.2. Hz. Nûh

Ümeyye'nin şiirlerinde Hz. Nûh kıssası, Hz. Adem kıssasından daha detaylı olarak ele alınmaktadır:

جزاء البر ليس لها كذاب	فجزى الله بالأجل المرء نوحا
غداة أتاهم الموت القلاب	بما حملت سفينته وأنجت
لذيه لا لظمآء ولا السعاب	وفيها من أرومته عيال
وإذ صخر السلام لهم رطاب	وإذ هم لا لبوس لهم عراة
وفاض الماء ليس له جراب	عشية أرسل الطوفان تجرى
كأن سعار زاخرة المضاب	على أمواج أخضر ذي حبيبك
وخان أمانة الديك الغراب	بأنه قام ينطق كل شيء
تدلّ على المهالك لا تحاب	و أرسلت الحمامة بعد سبع
و غيّتها من الماء العباب	تلمس هل ترى في الأرض عيناً
عليه الثأط والطين الكباب	فجاءت بعدما ركضت بقطف
لها طوقا كما عقد السخاب	فلما فرسوا الآيات صاغوا
فإن تقتل فليس له استلاب	إذا ماتت توترته بنيتها
و ذي الجني أرسله يساب	كذا الأفعى يرتبها لديه
ولا الجني أصبح يستتاب	فلا ربّ المنية يأمنها

“Yüce Allah hayırla mükâfatlandırın Nûh'u, / Gemisinin taşması ve kurtarması konusunda yalanlayacak yoktur onu / Yürek acısı ölüm sabahleyin geldi onlara, / Ailemizin kökü ondadır ve ne susuzluk ne de açlık vardır onda / Oysa yoktu kendilerini koruyacak zırhları / Ve ıslaktı oranın taşları / Akşamleyin tufan gönderildi ve su taşı. / Onu tutacak bir kap yoktu. / O, yüzüyor intikam isteyen bir ok gibi / Ve geçiyor denizi / Her şey bir mucizeyle konuşmaya başladı / Ve karga horozun emanetini ihanetle karşıladı. / Yedi günün ardından güvercin gönderildi / O ki; tehlikelerden korkmayan ve cesaret gösterendi / Denildi araştırmak bakalım yeryüzünü, / Bulabilecek misin en uzak kısmında su membaı olan kuru bir yeri / Hızlıca uçarak gitti / Ardından üzerinde kara, yapışkan bir çamur olan salkımı getirdi. / Üzerinde durdukları zaman işaretlerin / Bir kolye kalıba döktüler sanki gerdanlıklar gibi onun için. / Ölüme ona çocukları varis olur, / Öldürülmesi durumunda ise soygun yapılmaz. / Yanında eğittiği yılan gibi⁴⁴ / Ve istediği yere gitmek üzere gönderdiği İblis gibi / Ölümün Rabbi ondan emin kılmaz, / İblis ise tövbe etmez.”⁴⁵

Ümeyye, Peygamber kıssalarından bahsettiği şiirlerinde, Arapların bilmediği çok lafız ve hikâye kullanırdı. Bu şiirde geçen karga, horoz ve güvercin hikâyesi de bu kabil örneklerden biridir. Hikâye kısaca şu şekildedir:

“Horoz ile karga içki arkadaşıydı. Bu ikisi bir içki tüccarının yanında içki içer ve ona hiçbir şey vermezlerdi. Karga içtiği zaman ona güneşi getirmek üzere gitti ve horozu rehin bıraktı; daha sonra ona ihanet etti. Hz. Nûh suyun üstünde günlerce kaldığı zaman suyun çekilip çekilmediğini anlamak için kargayı gönderdi, fakat yolda bir leşe rastlayan karga geri dönmedi. Hatta bu olaydan esinlenerek insanlar arasında “O, Nûh'un kargasından başkası değildir” şeklinde mesel söylenmektedir. Sonra Hz. Nûh, gemi için liman olabilecek bir yer var mı baksın diye güvercini gönderdi. Bir süre sonra güvercin bir zeytin dalıyla ve ayağında çamurla çıkageldi ve ona verdi. Böylece Hz. Nûh suların çekildiğini anladı.”⁴⁶

Câhiz (öl. 255/869), şiirin ardından, İblis'in yılanın karnında Hz. Adem'in yanına geldiğine dair rivâyeti de ayrıca aktarır. Buna göre: İblis, bir eşeğin karnında Hz. Nûh'un gemisine girmiştir. Hz. Nûh, eşeğe, “Gir ey melun!” der. Ardından da İblis'e nasıl girdiğini sorduğunda o, “Sen gir dedin ya” der. Hz. Nûh, “Nasıl dedim?” diye sorunca İblis: “Gir ey melun! dedin; melun bendim.” der.⁴⁷

Ayrıca Ümeyye, Nûh tufanının son evresi hakkında da şu ifadelerle yer vermektedir:

⁴⁴ Burada, İblis'in Hz. Adem ile yılanın içinde konuştuğuna dair efsaneye atıf yapılmaktadır.

⁴⁵ Mutahhir b. Tahir el-Makdisî, *el-Bed'ü ve't-tarih* (Bûr Saîd: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, ts.), 3/٢٠; *Dîvân*, 23, 25, 104, 107-108; *Şerhu Dîvâni Ümeyye b. Ebi's-Salt*, thk. Seyfüddin el-Kâtib, Ahmed İşâm el-Kâtib (Beyrut: Mektebetü'l-Hayat, ts.), 21.

⁴⁶ Câhiz, *Kitabu'l-Hayevan*, 2/320-321; *Dîneverî, eş-Şi'r ve's-suarâ*, 1/450.

⁴⁷ Câhiz, *Kitabu'l-Hayevan*, 2/321.

يوم بادت لبنان من أخراها	منج ذي الخير من سفينة نوح
طم فوق الجبال حتى علاها	فار تنوره وجاش بماء
على الهول سيرها وسراها	قيل للعبد سر فسار وبالله
على رأس شاهق مرساها	قيل فأهبط فقد تناهت بك الفلك

“O Allah ki; Lübnan tamamen helak olduğunda / Kurtarandır Nûh'un gemisindeki iyi insanları / Tandır kaynadı / Ve dağları aşan suyla coştı / Kula yürü dendi ve o da yürüdü / Vallahi bu, o dehşete rağmen. / Denildi ki: İn artık gemiden aşağıya / Çünkü ulaştırdı gemi seni duracağı yüksek dağın başına”⁴⁸

Ümeyye'nin, karga, horoz ve güvercinle ilgili kıssada eski kitaplardan ve ehli kitabın sözlerinden etkilendiği söylenmektedir. Zira ayrıntıda farklıklar bulunmakla birlikte bu konunun Tevrat'ta⁴⁹ geçtiği görülmektedir.⁵⁰ Bu hususa temas eden Cevâd Ali de “eğer bu şiirlerin ona aidiyeti sahihse” kaydını koyarak mevcut verilerin, Ümeyye'nin ehli kitap ile görüştüğüne ve onların kitaplarına vukûfiyetine delil olduğunu söylemektedir.⁵¹ Bununla birlikte diğer bölümlerde Kur'ân'ı Kerîm'in muhtevasıyla çelişmeyen bilgiler de bulunmaktadır. Nitekim Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır: “Sonunda emrimiz geldiği ve tandır kaynadığı zaman Nûh'a: 'Her çeşitten birer çift ile önceden haklarında hüküm verilmiş olanlar hariç aileni ve inananları gemiye al!' Onunla birlikte inananlar sadece az sayıda kişiydi.”⁵² “Denildi ki: 'Ey Nûh! Sana ve beraberindeki ümmetler üzerine tarafımızdan bir selâmla ve bereketlerle in gemiden! Daha sonra, kendilerini bir müddet menfaatlandıracağımız, ardından tarafımızdan acıklı bir azaba uğrayacak ümmetler de olacaktır.’”⁵³

Behcet Abdülagafür el-Hadîsî bu konuyu değerlendirirken farklı bir bakış açısı ortaya koymakta ve Hûd Sûresi'nin 49. ayetine⁵⁴ atıf yaparak bu kıssanın, Hz. Peygamber de dâhil daha önce insanlar tarafından bilinmediğine işaret ederek iki ihtimal üzerinde durmaktadır: Ya Ümeyye bunları Kur'ân'dan okudu ve ona göre şiirlerini söyledi ki bunu zayıf bir faraziye olarak görür. Ya da bu şiir ona ait değildir ve sonradan onun adına uydurulmuştur. Daha kuvvetli ihtimal olarak gördüğü bu seçeneği ise şiirin, Ümeyye'nin üslûbuna benzememesiyle gerekçelendirmektedir.⁵⁵

3.2.3. Hz. Salih

Ümeyye'nin şiirlerinde, Hz. Salih'in gönderildiği Semûd kavmi ve deveden de bahsedilmektedir:

عتبًا وأم سقب عقيرا	كثمود التي تفككت الدّين
وينتاب حول ماء مديرا	ناقة للإله تسرح في الأرض
بعضب فقال كوسى عقيرا	فأتاها أحيمر كأخي السهم
ومضى في صميمه مكسورا	فأبت العرقيب والساق منها
بعد إلف حنية وظهورا	فرأى السقب أمه فارقته
صعقة في السماء تعلقو الصخورا	فأتى صخرة فقام عليها
رغوة السقب دمروا تدميرا	فرغا رغوة فكانت عليهم
من جواربهم وكانت جرورا	فأصيبوا إلا الذريعة فاتت
أهل قرح بأن قد أمسوا ثغورا	سنفة أرسلت تحبر عنهم

⁴⁸ Makdisî, *el-Bed'ü ve't-tarih*, 3/24-25.

⁴⁹ *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*, (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi Acar Matbaacılık A. Ş., 2000), Tekvîn 8/5-12.

⁵⁰ Hadîsî, *Ümeyye b. Ebü's-Salt*, 107.

⁵¹ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fi târihu'l-'Arab kable'l-İslâm* (Beirut: Dâru's-Sâkî, 2001), 2/65.

⁵² el-Hûd 11/40.

⁵³ el-Hûd 11/48.

⁵⁴ “Bunlar, sana vahyettiğimiz gayba dair haberlerdendir. Hem sen hem de kavmin bundan önce onları bilmiyordunuz! Öyleyse sabırlı ol, kuşkusuz ki akıbet muttakilerindir.”

⁵⁵ Hadîsî, *Ümeyye b. Ebü's-Salt*, 109.

فسقوها بعد الحديث فماتت

وانتهى دينا واوفى حقيرا

“Dine danışmadan ve suçlayarak işini yapan / Ve deveyi kesen Semûd gibi / O ki Allah'ın devesiydi ve yeryüzünde serbestti / Çamurla çevrilmiş suyun başına gelirdi / Devenin sahibi kılıçla onun yanına geldi / Ve hazır ol boğazlanmaya dedi / Ardından ökçesini ve ayağını kesti / O deve de kanlar içinde yürüyerek gitti / Annesini gören yavru deve ona doğru ilerledi / Şefkatli annesine olan sevgiyle / Bir kayanın yanına geldi ve ona doğru gitti / Bir çığlık kayaları altüst etti. / Ardından bir köpük geldi ve hepsi helak edildi / Öncesinde yavrunun köpüğü üzerlerine gelmişti / Kelbe bint Selk dışında kurtulan olmadı / İsyankâr cariye Zerîa dışında hepsi musibete uğradı / İnsanlara haber vermek üzere gönderildi / Karh halkının helak olduğunu / Konuştuktan sonra ona su verdiler de ardından öldü / Böylece susuzluğu sona erdi de kabre girdi.”⁵⁶

Konuya eserinde değinen İbn Kesîr (öl. 774/1373), öncelikle “Anlatıldığına göre” ifadesiyle başlayarak şu bilgiyi aktarır: Semûd kavminden yatalak bir kız dışında helakten kurtulan olmadı. Kelbe bint Selk – ki Zerîa da deniliyordu – adındaki bu cariye, Hz. Salih'e inanmamıştı ve ona karşı düşmanca duygular beslemekteydi. Azabı gördüğü zaman ayakları hemen açıldı. Ardından hemen bir Arap kabilesine gelerek tanık olduğu şeyleri onlara anlattı. Onlardan su istedi ve suyu içer içmez hemen öldü. İbn Kesîr, bu bilgiye itiraz eder ve sağ olarak kurtulan kişinin kimliğiyle ilgili sahih hadise dayalı başka bir bilgi sunar. Hz. Peygamber'den nakledildiğine göre söz konusu kişinin adı Ebû Rügâl'dır. Harem bölgesinde bulunması sebebiyle azaptan kurtulmuştu. Ancak oradan çıkınca o da helak olmuştur.⁵⁷

3.2.4. Hz. İbrahim

Hz. İbrahim'in, oğlunu kesme kıssası ise Ümeyye'nin şiirlerinde şu şekilde işlenmektedir:

احتسابا وحامل الاجدال	ولإبراهيم الموي بالنذر
سحيطا فاصبر فدى لك حالي	أبني إني نذرتك لله
كل شيء لله غير انتحال	فأجاب الغلام أن قال فيه
إذ رآه زولا من الأزوال	جعل الله جیده من نحاس
فكه ربه بكبش جلال	بينما يخلع السرابيل عنه
إني ما قد فعلتما غير قال	قال خذه فأرسل ابنك عنه
له فرجة كحل العقال	ربما تكره النفوس من الأمر

“Allah için adağını yerine getiren, ikramı çok olan İbrahim / Allah'tan ikramı vardır onun için / İlk oğluydu, onun durumuna sabredemiyordu / Büyüklerin içinde olmasına dayanamıyordu / Yavrucuğum sabret! Allah için adadım ve uzaklarda bıraktım seni / Feda olsun canım, Sıkıca bağla bağı ki / Kaçmayayım bıçaktan, / Kaçtığı gibi zincire vurulmuş esirin / Onun bıçağı keskindir / Hem de ucu kavilidir hilal gibi / Kurban etmek için soyarken elbisesini, / Kurtardı onu büyük bir kurbanla Rabbi / Şu kurbanı al ve oğlunu bırak, / Bu işten hoşnut değildir Allah / Bir tarafta bir baba takvayı gözetir, / Diğer tarafta ise bir çocuk ki zikri güzeldir”⁵⁸

Bu şiirdeki temanın, Kur'ân ayetleriyle örtüştüğü görülmektedir. Nitekim Yüce Allah Kur'ân'da bu kıssayı şu şekilde anlatmaktadır: “Bunun üzerine ona iyi huylu bir erkek çocuğun müjdesini verdik. Çocuk, babasıyla birlikte çalışacak yaşa ulaştığında ona babası şöyle dedi: ‘Yavrucuğum! Rüyamda seni boğazladığımı gördüm; bir düşün, bu konuda senin fikrin nedir?’ Dedi ki: ‘Babacığım! Sana emredileni yap; Allah'ın izniyle sabredenlerden olduğumu göreceksin.’ Her ikisi (emre) teslimiyet gösterip de babası onu yüzüstü yatırınca, ‘Ey İbrâhim!’ diye ona seslendik; ‘Rüyayı tasdik ettin.’ Kuşkusuz ki biz iyileri bu şekilde mükâfatlandırırız.”⁵⁹ Fakat bu şiire eserinde yer veren Abdülgafûr el-Hadîsî onu, Ümeyye'nin Kur'ân'ı taklit etmeye çalıştığı bir başka kıssa olarak nitelendirmiştir.⁶⁰

⁵⁶ Makdisî, *el-Bed'ü ve't-tarih*, 3/40-41; *Divân*, 75-76.

⁵⁷ Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût vdgr. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 22/66; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Peygamberler Tarihi*, çev. Mahmut Varhan, Hasan Ali Saygın (İstanbul: Karınca Polen Yayınları, 2011), 241-242.

⁵⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târihu'l-ümm ve'l-mülûk* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407), 1/167; *Divân*, 108-109; Hadîsî, *Ümeyye b. Ebü's-Salt*, 108.

⁵⁹ *es-Saffât* 37/101-106.

⁶⁰ Hadîsî, *Ümeyye b. Ebü's-Salt*, 108.

3.2.5. Hz. Lût

Ümeyye b. Ebü's-Salt'ın Hz. Lût ile ilgili şiiri de şu şekildedir:

ثم لوطا أخوا سدوم أتاها	إذ أتاها برشدها وهداها
راودوه عن ضيفه ثم قالوا	قد نخبناك أن يقيم قراها
عرض الشيخ عند ذاك بنات	كظباء بأجرع فرعاها
غضب القوم عند ذاك وقالوا	أيها الشيخ خطبة نأباها
أجمع القوم أمرهم وعجوز	خيب الله سعيها ولحاها
ارسل الله عند ذاك عذابا	جعل الأرض سفلهما أعلاها
ورماها بحاصب ثم طين	ذي جروف مسوم إذ رماها

“Sonra Sodom’un kardeşi Lût onlara geldi / Doğruyu gösterecek ve ona ulaştıracak şeyle / Onlar ise ondan misafirlerini istediler / Ve sonra: Yasakladık sana misafir ağırlamayı dediler / O sırada ihtiyar, kızları hatırlattı onlara / Gözetilen iyi ceylanlar gibi / Topluluk kızdı ve ona dediler ki / Ey İhtiyar! Senin sözlerinden hoşlanmıyoruz / Topluluk ile yaşlı kadın birlikte hareket etti / Allah ise onların gayretini boşa çıkarıp hakir kıldı / O sırada bir azap gönderdi de yerin altını üstüne getirdi / Üzerlerine bir fırtına sonra da çamur gönderdi...”⁶¹

Bu şiirin teması da Kur’ân’da anlatılan Hz. Lût kıssasıyla uyum arz etmektedir. Zira bu kıssanın ilgili bölümü Kur’ân’da şu şekilde anlatılmaktadır: “Rabbinizin sizler için yarattığı eşlerinizi bırakarak insanlar arasından erkeklerle mi beraber oluyorsunuz? Doğrusu siz haddini aşan bir kavimsiniz!” “Ey Lût!” dediler, “Bu tavrını devam ettirirsen senin de kovulacağını iyi bil!” ... Bunun üzerine onu ve ailesinin tamamını kurtardık; sadece geride kalanlar arasındaki yaşlı kadın hariç.”⁶²

3.2.6. Hz. Mûsâ

Hz. Mûsâ’nın, Allah Teâlâ ile konuşmasına atıfta bulunan Ümeyye, şiirinde bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

هو من أقرب الأنام إلى الله   كقرب المداد للمنوال

“O, yakın idi Allah’a, / Yakınlığı gibi dokuma çubuğunun tezgâha.”⁶³

Ümeyye, bir başka yerde de Hz. Mûsâ liderliğindeki İsrailoğulları’nı takip eden Firavun’un boğulması olayına temas eder ve şu ifadelerle yer verir:

ولفرعون إذ تساق له الماء	فهلا لله كان شكورا
قال أني أنا المجير على الناس	ولا رب لي علي مجيرا
فمحاها الله من درجات	ناميات ولم يكن مقهورا
سلب الذكر في الحياة جزاء	وأراه العذاب والتغييرا
وتداعى عليهم البحر حتى	صار موجا ورأه مستظيرا
فدعى الله دعوة لا تمنا	بعد طغيانه فصار مشيرا
فرأى الله أنهم بمضيع	لا بذي مزرع ولا معمورا
فنساها عليهم غاديات	ومرى مزهم خلایا وخورا
عسلا ناطفا وماء فراتا	وحليبا ذا بمجة مزمورا

“Önünden su uzaklaşıp gittiği sırada / Firavun’un şükretmesi gerekmez miydi Allah’a? / Hâlbuki o dedi ki: Benim insanları himaye eden / Ve bir Rab yoktur beni koruyup gözetin / Böylece Allah onun derecesini düşürdü / Öncesinde mağlup değilken / Cezası, hayattaki şanının kaybolmasıydı / Ve gösterdi ona azabı. / Dalgalar onlara meydan okudu / Nihayet onlar için bir felaket oldu. / Ellerini kaldırıp Allah’a yalvardı

⁶¹ Makdisî, *el-Bed’ü ve’t-tarih*, 3/58-59; *Dîvân*, 148.

⁶² eş-Şuarâ 26/165-167, 170-170.

⁶³ *Dîvân*, 105.

azgınlığından sonra / Fakat iş işten geçmişti bir defa / Çünkü helâklerine hükmetmişti artık Allah, / Nihayet ne tarla kaldı ne de yaşanacak bir yer / Sonra üzerlerine gönderilen bulutlar develeri suladılar / Tatlı su, saf süt ve damlayan bal”⁶⁴

Ümeyye'nin şiirinde kıssaya dair zikrettiği hususlar genel anlamda Kur'ân'daki bilgilerle örtüşmektedir. Zira olay, Kur'ân'da şu şekilde anlatılmaktadır: “İsrailoğulları'nı denizin diğer tarafına geçirdik. Firavun ve ordusu ise taşkınlık ve düşmanlık yapmak için onların peşine düşmüştü. Nihayet Firavun boğulmak üzereyken: ‘Gerçekten İsrailoğulları'nın inandığından başka tanrı olmadığına ben de inandım! Artık ben de Müslümanlardanım.’ Şimdi öyle mi? Oysa öncesinde isyan etmiş ve bozgunculuk yapanlardan olmuştun.”⁶⁵

3.2.7. Hz. Süleyman

Ümeyye'ye atfedilen şiirler arasında Hz. Süleyman hakkında ise şu bölüm yer almaktadır:

وسليمان إذ يسيل له القطر
على ملكه ثلاث ليال

“Hani bir zaman Süleyman'ın mülkünde üç gece boyunca bakır akıyordu”⁶⁶

Bu bölümde zikredilen husus, Sebe' Sûresi'nin 12. Ayetinde belirtilen husus ile benzeşmektedir. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Süleyman'ın emrine de rüzgârı verdik ki; o, sabahleyin bir aylık, akşamleyin bir aylık yol almaktadır. Onun için bakırdan pınar akıttık. Ayrıca inlerden de rabbinin izniyle onun önünde çalışanlar vardır. Onlardan, emrimizden sapanlara yakıcı ateşin azabından tattırırız.”⁶⁷ Ayetin tefsirinde, *kıtr* kelimesi ile kastedilenin bakır madeni olduğu ve Yemen bölgesinde Hz. Süleyman için ayda üç gün boyunca bakırın su gibi akıtıldığı yönünde rivâyetlere yer verilmektedir.⁶⁸

Ümeyye, Hz. Süleyman'a verilen nimetlerden bahsederken de şu ifadeler yer vermektedir:

أبما شاطنٌ عصاه عكاه
ثم يرمي في السجن والأغلال

“Helak olacak biri asi olursa sıkıca bağlar onu / Sonra demir halkalara vurup atar zindana”⁶⁹

Müfessirler, *istiâzenin* açıklaması sadedinde şeytandan bahsederken, burada geçen (شاطن) *helak olacak kişi* kelimesinin anlamı için Ümeyye'nin bu şiirini şahit olarak zikrederler.⁷⁰

3.2.8. Hz. Zülkarneyn

Hz. Zülkarneyn, Kur'ân'da adı geçmekle birlikte peygamber olup olmadığı konusunda ihtilaf edilen kişilerdendir.⁷¹ Ümeyye'ye atfedilen şiirlerde onun kıssasına da temas edildiği görülmektedir:

وأقام ذو القرنين فيها حجة	خوفاً يطوف على اللظى المتوقد
قد كان ذو القرنين جدي مسلماً	ملكا علا في الأرض غير مفتد
طاف المشارق والمغرب يتغي	أسباب أمر من حكيم مرشد
فرأى مغيب الشمس عند غروبها	في عين ذي خلب وثأط حرمد
من بعده بلقيس كانت عمي	حتى تقضى أمرها بالهدهد
فلقد أذل الصعب صعب زمانه	وأناط قوّة عرّه بالفرقد

“Korktuğu için orada bir sene kaldı Zülkarneyn / Dolaşarak tutuşturulmuş cehennemın etrafında / Yeryüzünde kusursuz Müslüman bir kral olmuştur / Bir bilgeden vesileleri isteyerek doğuyu ve batıyı dolaşmıştır, / Battığı yerde gördü / Güneşin kaybolduğu yeri / Koyu çamurlu bir gözde

⁶⁴ *Dîvân*, 77.

⁶⁵ el-Yûnus 10/90-91.

⁶⁶ *Dîvân*, 105.

⁶⁷ es-Sebe', 34/12.

⁶⁸ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi' u'l-beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 20/364.

⁶⁹ *Dîvân*, 106.

⁷⁰ Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, 1/112.

⁷¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 2/537.

/ Ardından Belkis benim halam oldu, / Nihayet yönetimi sona erdi Hühüdle / Onun zamanının zorluğu dahi zelim etmiştir / Ve onun izzetinin gücünü Fergad yıldızına astı”⁷²

Ümeyye'nin şiirinin ilk bölümünde anlatılan bilgiler, Kur'ân ayetleriyle örtüşmektedir. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır. “Ardından yine bir yolu takip edip gitti. Sonunda güneşin doğuş yerine varınca onun, kendileri için güneşe karşı bir örtü kılmadığımız bir topluluk üzerine doğduğunu gördü.”⁷³ Ancak devam eden bölümde Hz. Süleyman ile Belkis arasında geçen kıssaya atıfla şiirine devam etmesi, o dönem Arap toplumunda belki de Hz. Zülkarneyn'in Hz. Süleyman ile aynı kişi olduğu yönündeki algının bir tezahürü olduğu izlenimi vermektedir.

3.2.9. Hz. Meryem

Ümeyye'ye atfedilen şiirler arasında Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya hamile kalması sürecini ele alan ifadeler de rastlanmaktadır. Şiirde bu durum şu şekilde arz edilmektedir:

وفي دينكم من رب مريم آية	منبئة والعبد عيسى بن مريم
أنابت لوجه الله ثم تبتل	فسيح عنها لومة المعلوم
فلا هي همت بالنكاح ولا دنت	إلى بشر منها بفرج ولا فم
ولطت حجاب البيت من دون أهلها	تغيب عنهم في صحارى دمدم

“Dininizde Meryem'in Rabbinden bir ayet vardır / Kul Meryem oğlu İsa'dan haber veren / Allah rızası için tövbe etti sonra da kendini ibadete verdi / Allah onu kınayıcının kınamasından kurtardı / O ne nikâhlandı ne de bir erkeğe yaklaştı / Ailesinden de ayrılıp çöllere gitti.”⁷⁴

Şiirde geçen ifadeler, Kur'ân'daki bazı ayetlerle uyum hâlinindedir. Nitekim Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: “Kitap'ta Meryem'i de an. Hani bir zamanlar o, ailesinden ayrılıp doğu tarafında bir yere gitmişti.”⁷⁵ “Meryem'in oğlunu ve annesini bir ayet kıldık ve ikisini de hem yerleşmeye uygun hem de membaı olan bir tepede yerleştirdik.”⁷⁶

Şiir hakkında değerlendirme yapan Behcet el-Hadîsî, onun nazmını Kur'ân ile değiştirmiş gibi gördüğünü ve her ne kadar câhiliye elbisesi giydirilmeye çalışılsa da üslûbunun zayıf olduğunu söylemiştir.⁷⁷

3.2.10. Seyf b. Zûyezen

Ümeyye'ye nispet edilen şiirlerde Seyf b. Zûyezen'e (öl. 575) yönelik övgü ifadelerinin bulunduğu bölümler de görülmektedir. Hz. Peygamber'in doğumundan iki sene sonra Seyf b. Zûyezen Habeşistan'da yönetime geldiğinde onu tebrik etmek için Ümeyye b. Ebü's-Salt'ın da aralarında bulunduğu eşraftan oluşan Arap heyeti geldi ve bu esnada Ümeyye onu öven bir şiir söyledi. Bu tebrik ve övgünün sebebi ise, Habeşliler'e karşı Heraklios'tan göremedikleri desteği ondan görmesidir. Şiir şu şekildedir:

لِيَطْلُبَ الْوَيْثَرَ أُمَّتًا لِبْنِ ذِي يَزَرَ	رَبِّمَ فِي الْبَحْرِ لِلْأَعْدَاءِ أَحْوَالًا
بِمَمَّ قَيْصَرَ لَمَّا حَانَ رَحْلَتُهُ	فَلَمَّ بَحْدُ عِنْدَهُ بَعْضَ الَّذِي سَأَلَا
تَمَّ ائْتَى نَحْوَ كِسْرَى بَعْدَ عَاشِرَةٍ	مِنَ السَّبْتَيْنِ يُهَيِّئُ النَّفْسَ وَالْمَالَا
حَتَّى أَتَى بَيْتِي الْأَخْرَارِ بِحَمْلِهِمْ	إِنَّكَ عَمْرِي لَقَدْ أَسْرَعْتَ فَلَقَالَا
لِلَّهِ دَرَكُهُمْ مِنْ غَضَبِهِ خَرَجُوا	مَا إِنْ رَأَى لَهُمْ فِي النَّاسِ أُمَّتَالَا
بِيضًا مَرَاذِيَةً غُلْبًا أَسَاوِرَةً	أُسْدًا تُرَبِّبُ فِي الْعَيْضَاتِ أَشْبَالَا
يَزْمُونَ عَنْ شُدْفِ كَأَنَّهَا غُطُّ	بِرُخْرِ يُعَجِّلُ الْمَرْمِيَّ إِعْجَالَا
أَرْسَلْتُ أُسْدًا عَلَى سُودِ الْكِلَابِ فَقَدْ	أَضْحَى شَرِيذُهُمْ فِي الْأَرْضِ فُلَالَا

⁷² Divân, 162-163.

⁷³ el-Kehf 18/89-90.

⁷⁴ Hadîsî, Ümeyye b. Ebü's-Salt, 108.

⁷⁵ el-Meryem 19/16.

⁷⁶ el-Mü'minûn 23/50.

⁷⁷ Hadîsî, Ümeyye b. Ebü's-Salt, 108.

فِي رَأْسِ عُثْمَانَ دَارًا مِنْكَ مَحَلًّا

فَأَشْرَبَ هَيْبًا عَابِكَ النَّاجُ مُرْتَفَعًا

“İbn Zî-Yezen gibiler arasın intikamı / Çok zamandır denizde kolladı düşmanların fırsatını / Seher vakti Kayser'e gitti / Ancak bulamadı orada istediğini / Ardından Kisrâ'nın yanına vardı / Ve on yılın ardından riske attı canını ve malını / Sonunda özgür Perslere geldi ve yardım istedi / Vallahi çabuk davrandın sen / Bravo onlara! Yola çıktılar / İnsanlar arasında benzersizdiler / Beyaz yüzlü prensler ve iyi nişancılar, / Cangıllarda yavru aslan beslerler / Ok atarlar Hevdec sırkaları gibi yaylardan / Arka arkaya atarlar kamış yaylardan / Kara köpeklerin üzerine saldın aslanları / Yeryüzünde oldular kılıç artıkları / İç afiyet olsun başındaki taçla yaslanmışken arkana / Çokça ziyaret edilen Gumdan sarayının başında”⁷⁸

3.2.11. Fil Olayı

Hz. Peygamber dönemine doğru yaklaşırken Ümeyye'nin şiirlerinde tespit edilen diğer bir konu da Fil olayıdır. Bu konuyla ilgili bölümde şu ifadeler yer vermiştir:

ظَلَّ يَحْتَبُو كَأَنَّهُ مَعْمُورُ	حَيْسَ الْفَيْلُ بِالْمَعْمُورِ حَتَّى
مِنْ صَخْرٍ كَبْكَبٍ مَخْدُورُ	لَا زِمًا خَلْفَةَ الْجِرَانِ كَمَا فُطِرُ
مَلَاوَيْثُ فِي الْحُرُوبِ صُفُورُ	حَوْلَهُ مِنْ مُلُوكِ كِنْدَةَ أَنْطَالُ
كُلُّهُمْ عَظْمٌ سَافَهُ مَكْسُورُ	خَلْفُهُ ثُمَّ ابْدَعُوا جَمِيعًا

“Muğammes'te durduruldu fil, / Emekledi, sanki ayakları kesilmiş / Uzattı boynunu sanki kesilecekmiş gibi / Kebkeb dağından yuvarlanan bir taş gibi / Kahraman Kinde Kralları etrafındakiler, / Savaş kartallarındır onlar, zor kişiler / Onu bıraktılar geride, sonra dağıldı hepsi / Kırılmıştı bacak kemikleri”⁷⁹

Şiir, Kur'ân'daki Fil Sûresi'nin muhtevasını aynen yansıtmaya da genel anlamda Fil ordusunun akıbetini ifade bakımından benzerlik göze çarpmaktadır. Nitekim Fil Sûresi'nde Allah Teâlâ onlar için, “Onları yenilmiş ekin yaprakları gibi yaptı”⁸⁰ buyurmaktadır.

Ümeyye b. Ebû's-Salt'ın şiirlerinden örnekler sunduktan sonra genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; Peygamber kıssalarına dair onun şiirlerinde dikkat çeken ilk husus, Kur'ân ayetleriyle muvafık bilgilerin yanı sıra farklı din ve kültürlere ait bilgilerden de faydalanmış olmasıdır. Onun, câhiliye döneminin meşhur haniflerinden olduğunu ve arayış içindeki bir insan olarak Tevrat ve İncil gibi kitapları incelediğini ve ticari gezilerinde bu dinlere mensup kişilerle görüştüğünü düşünürsek, diğer kültürlerden alıntı olan kısımları anlamamız mümkündür. Kur'ân ayetleriyle muvafık olan bilgilerin yorumu konusunda ise Behcet el-Hadîsî'nin görüşünü ifade etmiş ve bu şiirlerin ona ait olmayıp, onun adına uydurulmuş olacağı ihtimalinden bahsetmiştik.

Kur'ân ayetleriyle onun şiirlerindeki tematik benzeşimi fırsat bilen Clement Huart (öl. 1345/1926) gibi müsteşrikler ise bunu, Hz. Peygamber'in İslâm'ı Ümeyye gibi kişilerden öğrendiği ve onun şiirlerinin Kur'ân'a kaynaklık ettiği yönündeki iddialarına delil olarak sunma gayretindedirler. Ancak onun bu görüşüne atıfta bulunarak itiraz eden Carl Brockelman (öl. 1375/1956), Ümeyye'ye atfedilen bu kabil şiirlerin, müfessirler tarafından Kur'ân kıssalarına göre düzenlendiği yorumunu ortaya koymaktadır.⁸¹

Hadîsî, eserinde Arap şiirindeki intihal yani şiiri gerçek sahibinden başkasına atfetme olayına değinmiş ve H.1. yüzyıldan itibaren asabiyet ve kabile rekabeti, Hz. Peygamber'i tazim gibi dinî sâikler ve Kur'ân tefsirindeki her bir kelime için Arap şiirinden şahit gösterme gayreti gibi sebeplerle Arap şiirinde intihal sorununun görülmekte olduğunu söylemiştir.⁸²

Tâhâ Hüseyin de Arap şiirinin güvenilirliği konusunda tereddüdünü dile getiren müellifler arasındadır. Zira o da câhiliye şiirinde kıssacılar ile râviler ve uyarlamacılar arasındaki işbirliğinden bahsederek şiir imal edip başka insanlar tarafından sahiplenildiğine dolayısıyla intihal olayına vurgu yapmaktadır.⁸³

Bu yorumların üzerine bazı rivâyetler de eklendiği takdirde, özellikle kıssalar konusundaki şiirlerin Ümeyye'ye ait olmadığı ve onun adına uydurulduğu ihtimali ağırlık kazanmaktadır. Nitekim Asma'î (öl. 216/831) şöyle demektedir: “Cömertlik konusunda

⁷⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/66; Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr İbn Habîb, *el-Münemmak fî ahbâri Kureys*, thk. Hurşid Ahmed Faruk (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1985), 427; İsfehânî, *el-Eğânî*, 4/96.

⁷⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/60; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/154-155.

⁸⁰ el-Fîl 105/5.

⁸¹ Carl Brockelman, *Tarihu'l-edebi'l-Arabî*, çev. Abdulhalim en-Neccâr (Mısır: Dâru'l-Maarif, ts.), 1/113.

⁸² Hadîsî, *Ümeyye b. Ebû's-Salt*, 116-117.

⁸³ Tâhâ Hüseyin, *Câhiliye Şiiri Üzerine*, çev. Şaban Karataş (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 102, 127, 128.

söylenen şiirlerde Hâtîm⁸⁴ (öl. 578), cesaret konusunda Antere (öl. 614), aşk şiirlerinde İbn Ebî Rebîa (öl. 93/712), zühd konusunda ise Ümeyye b. Ebü's-Salt ön plana çıkmıştır.⁸⁵ Bu söz, Ümeyye'nin ağırlıklı olarak zühd konularını şiirlerinde işlediğini ortaya koymaktadır.

3.3. Siyer

Ümeyye b. Ebü's-Salt'a nispet edilen şiirler arasında Siyer'e dair mersiye ve mehdiye türünde iki örneğe rastlanmaktadır. Bunlardan mersiye türünde olan şiiri, Bedir Gazvesi'nde öldürülen müşrikler için söyledikleridir. Rivâyet edildiğine göre Ümeyye b. Ebü's-Salt Müslüman olmak üzere Hz. Peygamber'in yanına gidiyordu. Bu sırada Kureyş'ten bir topluluk onun karşısına çıktı ve nereye gittiğini sordu. O da "Muhammed'in yanına gidiyorum" dedi. Bunun üzerine onlar: "Şu kuyudakiler kimlerdir, biliyor musun?" dediler. Bilmediğini söyleyince, onların, dayısının oğulları olan Utbe ve Şeybe olduğunu söylediler. Ayrıca bir kişinin daha olduğunu söylediler ve onun yüzüne tokat attılar. O da câhiliye Araplarında âdet olduğu üzere cebini yırtıp, devesinin başını eğdikten sonra onlar için şu şiiri söyledi:

تَبِي الْكِرَامِ أُولِي الْمَمَادِخِ	أَلَا بَكَتِ عَلَى الْكِرَامِ
الْأَنْكِ فِي الْعُصْنِ الْجَوَانِحِ	كَبُكََا الْحَمَامِ عَلَى فِرْعَوْنَ
يُرْخَنَ مَعَ الرِّوَابِحِ	يُنْكَيَنَّ حَرَى مَسْتَكِينَاتِ
الْمُعْوَلَاتِ مِنَ النَّوَابِحِ	أَمْتَاهَنَّ الْبَاكِيَاتِ
حُزْنَ وَيَصُدُّ كُلَّ مَادِخِ	مَنْ يُنْكَيَهُمْ بَيْنَكَ عَلَى
مِنْ مَرَازِبَةٍ جَحَاجِحِ	مَاذَا بِيَدْرِ فَالْعَقْنَقْلِ

"Ağlamayacak mısın soylu insanlara, / Soylulara ve övgüyü hak eden çocuklarına / Güvercinin ağladığı gibi / Sallanan ağaç dallarındaki / Yürekleri yanıktır ve başları yerde / Ağlarlar beraberlerinde dönenlerle / Çılgılık atarak ağlayan / Ağıtıcı kadınlar da onlara benzer / Onlara ağlayan üzüntüye ağlar / Metheden de doğruyu söyler / Çokça bey ve efendi vardır, / Bedir'in kıvrılmış kum yığınlarında"⁸⁶

İbn Hişâm (öl. 218/833), sahâbeye hakaret içerdiği gerekçesiyle bu şiirden iki beyiti çıkarıp burada zikretmediğini ifade etmektedir.⁸⁷ Ancak daha önce de belirtildiği üzere Ümeyye'nin bu şiirinde müşrikler için ağıt yakması, onun müşrik olduğu anlamına gelmemektedir. Onu böyle bir şiire sevk eden olay, akrabalarını da kaybetmiş olmanın verdiği üzüntüdür.

Ümeyye'nin Bedir'de öldürülen müşrikler için söylediği bir diğer şiir ise şu şekildedir:

ملوك لدى الحجون صباح	فَجَعَتْنِي الْمُنُونِ بِالْجَلَّةِ الْحَمْسِ
يوم بدر يوم ذات الطماح	إِنْ كَعْبَا وَعَامِرَا قَدْ أُبِيحَتْ
شفت سمعت الأئين بالأناوح	شيب الرأس أننى كلما
سرحت قبل يومها بسراح	وفتاة تدعو غلامًا نجيبًا
من لؤي وغالب والبطاح	أصبحت مكة الحرام حلالًا

"Beni çok üzdü, / Öldürülmesi cesur ihtiyarların Hacûn yakınlarında / Ka'b ve Âmir'in⁸⁸ kanı mübah görüldü / İftihar günü olan Bedir'de / Saçımı beyazlattı / Ahları duymak her istediğimde / Bir oğlanı davet eder, bir kız kı bırakılmış erke / Harem olan Mekke helal oldu, Lüey ve Galip'ten"⁸⁹

⁸⁴ Hâtîm et-Tâî

⁸⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dumaşk*, 9/273.

⁸⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/30; *Dîvân*, 31-32.

⁸⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/31.

⁸⁸ Adnânîler'den Rebîa'nın oğulları

⁸⁹ Adnânîler'e mensup kollar. *Dîvân*, 160.

Ümeyye'nin şiirlerindeki İslâm'a aykırı olmayan hususları onaylayan Hz. Peygamber, onun Bedir'de öldürülen müşrikler için söylediği ağıta ise ruhsat vermemiştir.⁹⁰

Ümeyye'nin mehiye türünde söylediği şiiri ise, Abdullah b. Cüd'ân et-Teymî'yi (öl. 600) övmek için söylediği şu şiiridir:

حَيَاؤُكَ إِنَّ شَيْمَتَكَ الْحَيَاءُ	أَذْكَرُ حَاجَتِي أَمْ قَدْ كَفَّانِي
لَكَ الْحَسَبُ الْمَهْدَبُ وَالسَّنَاءُ	وَعَلْمُكَ بِالْحَقُّوقِ وَأَنْتَ فَرَعُ
عَنِ الْخُلُقِ الْجَمِيلِ وَلَا مَسَاءُ	كَرِيمٌ لَا يُعْيِرُهُ صَبَاحُ
إِذَا مَا الْكَلْبُ أَخْبِرَهُ الشِّتَاءُ	يُبَارِي الرِّيحَ مَكْرَمَةً وَجُودًا
بُنُو تَيْمٍ وَأَنْتَ لَهَا سَمَاءُ	وَأَرْضُكَ أَرْضُ مَكْرَمَةٍ بَنَتْهَا
كَفَاهُ مِنْ تَعْرِضِهِ الشِّتَاءُ	إِذَا أَنْتَى عَلَيْكَ الْمَرْءُ يَوْمًا

"İhtiyacımı arz edeyim mi, / Yoksa senin hayân bana yeter mi? / Gerçek şu ki; hayâ senin ahlâkıdır. / Sen hem hakkı bilen, hem de asil ve edepli olansın. / Üstünsün ve cömertsin, huyun da çok iyidir, / Değiştiremez onu ne sabah ne de akşam. / Rüzgârla yarışsın cömertlikte, / Kışın köpekler soğuktan taş kesilse bile. / Senin toprağın cömertliğin yurdudur, / Teymoğulları kurmuştur orayı, semâsı da vardır. / O derece mahcupsun ki biri seni övdüğünde, / Sanki sana saldırı yapmışçasına huzursuz olursun."⁹¹

Bir başka şiirinde de şu ifadelere yer verir:

كَتَطَلَّبِ الْعَلَاتِ بِالْعِيدَانِ	لَا يَنْكُتُونَ الْأَرْضَ عِنْدَ سُؤْلِهِمْ
عِنْدَ السُّؤَالِ كَأَحْسَنِ الْأَلْوَانِ	بَلْ يُسْفِرُونَ وَجُوهَهُمْ فَتَرَى لَهَا
رَدُّهُ رَبِّ صَوَاهِلِ وَقِيَانِ	وَإِذَا الْمُعَالُ أَقَامَ وَسَطَ رِحَالِهِمْ
سَدُّوا شِعَاعَ الشَّمْسِ بِالْفُرْسَانِ	وَإِذَا دَعَوْهُمْ لِكُلِّ مِلْمَةٍ

"İsteme anında ayaklarını vurmazlar yere / Buhur ağacı isteyen kumaların yaptığı gibi, / Bilakis, yüzleri parlayıverir / Ve isteme anında en güzel şekilde renklenir. / Fakirler, senin yüklerinin arasında durur, / Seyis ve efendi gibi onları kovalar. / Bir musibet anında yardıma çağırırsan, / Güneş ışığını perdeleyecek kadar çok atla gelirler."⁹²

Abdullah b. Cüd'ân, dönemin tanınmış cömert insanlarından biridir. Onun büyük bir yemek kabı vardı ve insanlara ikrâm etmek için o kabı her zaman dolu tutardı. Un, bal ve yoğurdu karıştırıp pişirdikten sonra insanlara ikrâmında bulunurdu. Ayrıca köle azat eder ve sıkıntılı zamanlarda insanlara yardım ederdi.⁹³ Ayrıca bilindiği üzere o, Mekke'de haksızlıklara engel olunması amacıyla yapılan *Hilfû'l-füdûl* toplantısına da ev sahipliği yapmıştır.⁹⁴ Hz. Peygamber, peygamberliğinden sonraki dönemde de bu toplantıya atıfta bulunmuş ve Abdullah b. Cüd'ân'ın evinde yapılan bu toplantının benzerine davet edilmesi durumunda yine katılacağını ifade etmiştir.⁹⁵

4. Hz. Peygamber'in Ümeyye'nin Şiiri Hakkındaki Tavri

Ümeyye b. Ebü's-Salt, döneminin gözde şairleri arasındadır. Nitekim Câhiz, "Sakîf, Arabın dâhilerindedir, Ümeyye de Sakîf'in dâhilerindedir" sözüyle bu duruma işaret etmektedir.⁹⁶ Tâîf'in şairlerinden bahsedilirken ismi geçen dört kişi; Ümeyye b. Ebü's-Salt, babası *Ebü's-Salt b. Ebû Rebîa, Ebû Mihcen esSekaîf* (öl. 30/650) ve *Gaylân b. Seleme* (öl. 23/644)'dir.⁹⁷

⁹⁰ Abdülkâdir b. Umer el-Bağdâdî, *Hizâbetü'l-edeb ve lübbü lubâbi lisâni'l-Arab*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1997), 3/401.

⁹¹ Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî İbn Habîb, *el-Muhabber*, thk. Eliza Lichten Stater (Beirut: Dârul-Âfâki'l-Cedîde, ts.), 138; İsfehânî, *el-Eğâni*, 4/96; Makdisî, *el-Bed'ü ve't-tarih*, 3/168.

⁹² İsfehânî, *el-Eğâni*, 4/96; Makdisî, *el-Bed'ü ve't-tarih*, 3/168; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/296-297.

⁹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/296-297.

⁹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/133.

⁹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/134; Belâzurî, *Cümel min ensâbi'l-eşraf*, 2/15; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/455.

⁹⁶ Câhiz, *Kitabu'l-Hayevan*, 2/320.

⁹⁷ Cumahî, *Tabakâtu fuhûli's-suarâ*, 1/259.

Hz. Peygamber, toptancı bir yaklaşımdan uzak durmuş ve onun şiirlerini muhtevasına göre değerlendirmeye tâbi tutmuştur. Amr b. Şerîd'in (öl. ?), babası Şerîd'den (öl. 60-64/680-683) naklettiğine göre o, Resûlullah'ın bineğinin terkisindeyken Hz. Peygamber ona, "Ümeyye b. Ebû's-Salt'ın şiirlerinden bildiğin var mı?" diyerek sordu. O, buna olumlu cevap verince Hz. Peygamber ondan okumasını istedi. Hz. Peygamber'in daha da fazla söylemesi talebi üzerine yaklaşık yüz beyit okudu.⁹⁸

Hz. Peygamber, Ümeyye'nin şiirlerinden bazılarını onaylarken, İslâmî anlayışla uyuşmayan Bedir'de öldürülen müşriklere ağıt gibi şiirlerini de yasaklamıştır. Zira onun şu şiiri okununca "Ümeyye neredeyse Müslüman olacaktı" demiştir:

الحمد لله ممسانا و مصبحنا	بالخير صبّحنا ربّي ومسانا
ربّ الحنفية لم تنفد خزائنها	مملوءة طبق الآفاق سلطانا
ألا نبي لنا ممّا فيخبرنا	ما بعد غابتنا من رأس محيانا

"Hem akşamımızda hem de sabahımızda Allah'a hamd olsun / Rabbim bizi sadece hayırla sabaha ve akşama ulaştırdı / O, hanîfliğin Rabbi'dir / Hazinesi her tarafı dolduran ve tükenmeyen / Keşke aramızdan bir peygamber gelse / Ve ölümden sonra ne olacağını bize bildirse"⁹⁹

Netice itibarıyla Hz. Peygamber, Ümeyye'nin şiirlerini değerlendirirken, toptancı bir yaklaşımdan uzak durmuş ve İslâmî ilkelere uygunluk kıstasına göre ifadeler kullanmıştır. Onun hakkında: "Şiiri Müslüman oldu, fakat kalbi inkâr etti"¹⁰⁰ demiştir. Böylece onun Müslüman olmamasına rağmen şiirlerinin muhtevasının İslâm'a genel anlamda uygun olduğunu ortaya koymuştur. Bu sırada İslâm'a aykırı olan şiirlerini de yasaklamıştır.

Sonuç

Arap şiiri, İslâm Tarihi alanında olaylara dair çıkarımlarda bulunmak için başvurulan önemli unsurlardan birisidir. Cereyan eden olaylara tanıklık etmiş, tanıklık edenlerden istifade etmiş ya da bu olayları konu edinen kitaplara vâkıf olmuş dönem şairlerinin bu hususları şiire döktükleri bir gerçektir. Bu noktada önemli bir isim de câhiliye ve ardından İslâm dönemlerine tanıklık etmiş olan Ümeyye b. Ebû's-Salt'tır.

Ümeyye b. Ebû's-Salt, câhiliyenin putperest anlayışından uzak durmuş ve mümkün merteye ahlâkî ilkeleri gözetken bir hanîf olarak bilinmektedir. Belki de bu yaşantının bir semeresi olarak peygamberlik beklentisi içine girmiş ve Hz. Muhammed'e gelen peygamberlik görevi onun için bir hayal kırıklığı olmuştur. Bu sebeple içine düştüğü kıskançlık duygusunun etkisinden kurtulamamış ve İslâm dinine girmemiştir. Onun, bir şiirinde Bedir'de öldürülen müşriklere ağıt yakmış olması, müşrik olduğu yönünde bir çağrışım yapsa da bu şiiri söylemesindeki sebep, şirki benimsemiş olması değil, akrabalarını kaybetmiş olmanın verdiği üzüntüden mütevellit duygusal tavidir.

Mes'ûdî'nin *Mürûcu'z-Zeheb* adlı eserine dayanarak bazı İslâm tarihi kitaplarının zikrettiği ve garipsediklerini de ifade ettikleri Ümeyye ile ilgili menkıbeler, âdeta peygamberlerin hayatlarından da esinlenerek peygamberlik öncesi yaşanan irhâsat türünden olaylara dair bir hava kazandırma çabası olarak gözükmektedir. Bu menkıbelerin, rivâyetlerinde çok itinalı olmadığı bilinen Mes'ûdî tarafından ilk olarak zikredilmesi ve bazılarının senedinde Ebû Mihnef gibi rivâyetleri eleştiren kişilerin bulunması, irdelenmesi gereken bir husustur.

Ümeyye b. Ebû's-Salt, genel anlamda din, âhiret, ahlâk ve tasavvufî konularını içeren şiirler söylemekle birlikte ona isnad edilen şiirler arasında dünyanın kuruluşu, geçmiş kavimler ve peygamberler tarihi, israiliyât ve siyere dair temalara da rastlanmaktadır. Bu şiirler, hem İslâm tarihi kitaplarında hem de ayetleri açıklama sadedinde tefsir kaynaklarında ele alınmaktadır. Bu noktada öne çıkan soru ise, söz konusu şiirlerin Ümeyye'ye ait olup olmadığı meselesidir.

Câhiliye dönemi şiirinde intihal sorunu, bir vakıa olarak kabul edilmiştir. Kabile anlayışının hâkim olduğu bir sosyo-kültürel ortamda şair sıkıntısı çeken bazı kabilelerin, başka kabilelere mensup meşhur şairlere isnad ederek şiir ürettikleri görülmektedir. Ayrıca Tâhâ Hüseyin'in ifade ettiği gibi tefsir çalışmalarında bazı müfessirlerin de tefsirlerinde şâhit olarak kullanmak üzere ürettikleri bazı şiirleri Ümeyye gibi meşhur bir şaire isnad etmeleri göz ardı edilmeyecek bir husus gibi görünmektedir.

⁹⁸ Muhammed b. İshâ b. Sevre b. Mûsâ b. Dahhâk Tirmizî et-, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.), 148; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 9/267.

⁹⁹ İsfehânî, *el-Eğânî*, 4/102.

¹⁰⁰ Tirmizî, *eş-Şemâil*, 146; Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, 1/247.

Hz. Peygamber'in Ümeyye'yi değerlendiren kullandığı üslûp ve ifade özeni, hem bu konuda yolu aydınlatacak hem de eleştiri üslûbu konusunda yol gösterecek bir özellik taşımaktadır. Zira rivâyetlere göre Hz. Peygamber, Bedir'de öldürülen müşrikler için söylenmiş ve Müslümanlara hakaret içeren birkaç şiiri dışında Ümeyye'nin şiirlerini olumlu hatta dinlemiştir. Bu sebeple Kur'ân bilgileriyle çelişen ve Ümeyye'nin genel şiir üslûbunun dışında yazılmış peygamberler tarihine dair şiirleri intihal olarak kabul etmek makul görünmektedir. Yine eleştiri üslûbu noktasında ise insanları ve işlerini değerlendirirken, kişilikleri ile işlerini birbirine feda edecek şekilde toptancı bir yaklaşımdan uzak durmalı ve doğrular ile yanlışları ayrı ayrı ele almalıdır.

Sözü bitirirken şu hususu da ifade etmek gerekir ki; Ümeyye'ye isnad edilen şiirlerdeki peygamber kıssalarına dair ifadeler ile Kur'ân ayetleri arasındaki benzerlik, Clement Huart gibi bazı müsteşriklerin, Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in, Ümeyye'den etkilendiği gibi temelsiz iddialarına sebep olmuşsa da bu benzerliği söz konusu etkilenme ile değil, Ümeyye'ye isnad edilen şiirlerde intihal olma hususuyla açıklamak makul görünmektedir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b Esed eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût vdgr. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- A'râbî, Muhammed b. Ziyâd. *Nevâdir-i İbnü'l-A'râbî*. thk. Ahmed Receb Ebû Sâlim. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.
- Ali, Cevâd. *el-Mufasssal fi târihu'l-'Arab kable'l-İslâm*. 20 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sâkî, 4. Basım, 2001.
- Ali, Cevâd. "Sakîf Şairleri". çev. Hüseyin Güneş. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (ts.), 189-200.
- Asâmî, Abdülmelik b. Hüseyin b. Abdülmelik. *Semtu'n-nücûm el-avâli fi enbâi'l-evâli ve't-tevâli*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1998.
- Bağdâdî, Abdülkâdir b. Umer. *Hızâbetü'l-edeb ve lübbü lubâbi lisâni'l-Arab*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. 13 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1997.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Cümel min ensâbi'l-eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd ez-Ziriklî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali b. Mûsâ. *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerîa*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405.
- Brockelman, Carl. *Tarihu'l-edebi'l-Arabî*. çev. Abdulhalim en-Neccâr. 6 Cilt. Mısır: Dâru'l-Mearif, 5. Basım, ts.
- Bulut, Ali. "Câhiliye Şiirinde Bazı Dînî Motifler". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18-19 (2005), 213-235.
- Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr. *Kitabu'l-Hayevan*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. 8 Cilt. Mısır: Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 1966.
- Cumahî, Muhammed b. Selam. *Tabakâtu fuhûli's-suarâ*. 2 Cilt. Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.
- Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe. *el-Ma'ârif*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2011.
- Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe. *eş-Şî'r ve's-suarâ*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1423.
- Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed İbnü'l-Hasen. *Târihu'l-hamîs fi ahvâli enfesi nefîs*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- Fâlûze, Muhammed İlyâs Abdurrahman. *el-Mevsûa fi sahîhi's-sîreti'n-nebeviyye*. Mekke: Metâbiu's-Safâ, 1423.
- Hadîsî, Behcet Abdülagafûr. *Ümeyye b. Ebû's-Salt hayatuhû ve şî'ruhû*. Abudabi: Abû Dabî li't-Turâs ve's-Sekâfe, 2009.
- Halebî, Ali b. İbrahim b. Ahmed. *es-Sîretü'l-halebiyye (İnsanu'l-uyûn fi sîreti'l-emîni'l-me'mûn*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1427.
- Harman, Ömer Faruk. "Bel'am b. Bâûrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/389-390. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Hemedânî, Kâdî Abdülcebbâr, Ebû'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr. *Tesbîtü delâili'n-nübüvve*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Mustafa, ts.
- Herevî, Ali b. Muhammed Ebu'l-Hasen Nüreddin el-Melâ. *Cem'u'l-vesâil fi şerhi's-şemâil*. 2 Cilt. Mısır: el-Matbaatü's-Şerefiyye, ts.
- Hüseyin, Tâhâ. *Câhiliye Şiiri Üzerine*. çev. Şaban Karataş. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2012.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali İbnü'l-Hasen b. Hibetullah. *Târihu Dimaşk*. thk. Amr b. Garâme el-Amravî. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Habîb, Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî. *el-Muhabber*. thk. Eliza Lichten Stater. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.
- İbn Habîb, Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr. *el-Münemmak fi ahbâri Kureyş*. thk. Hurşid Ahmed Faruk. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1985.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed. *el-İşâbe fi temyîzi's-şahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abulmevcûd, Ali Muhammed Muavvid. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sakâ vd. 2 Cilt. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, 2. Basım, 1955.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kuraşî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Andulmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1997.

- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ. *Peygamberler Tarihi*. çev. Mahmut Varhan, Hasan Ali Saygın. İstanbul: Karınca Polen Yayınları, 2011.
- İsfehânî, Ebu'l-Ferec. *Kitabu'l-Eğânî*. thk. İhsan Abbas vd. 25 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 2008.
- Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi Acar Matbaacılık A. Ş., 2000.
- Kur'ân-ı Kerim Meâli*. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Kelâî, Ebû'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim. *el-İktifâ' fi (bimâ teğammenehû min) meğâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ'*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420.
- Küçüksarı, Mücahit. "Kur'an Kıssalarının Klasik Arap Şiirindeki Yansımaları: Nûh Kıssası Örneği". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/1 (2017), 321-354.
- Makdisî, Mutahhir b. Tahir. *el-Bed'ü ve't-tarih*. 6 Cilt. Bûr Saîd: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, ts.
- Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî. *Mürûcu'z-zehab ve meâdinü'l-cevher*. thk. Charles Pellat. 5 Cilt. Beyrut: Menşûratü'l-Câmiatü'l-Lübnaniyye, 1975.
- Safedî, Salâhuddin Halil b. Aybek b. Abdullah. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnaût, Türkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 2000.
- Süheylî, Abdurrahman. *et-Ta'rîf ve'l-i'lâm*. thk. Mahmud Rabî'. Mısır: Matbaatu ve Verasetü Teclîdi'l-Envâr, 1938.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Mısır: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. Dahhâk, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Zeyyât, Ahmed Hasan. *Târîhu'l-edebi'l-arabî*. Dâru Nahdati Mısır, ts.
- Ziriklî, Hayreddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali. *el-A'lâm*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.
- Dîvânu Ümeyye b. Ebü's-Salt*. thk. Secî'i Cemil el-Cübeylî. Beyrut: Dâru Sâdır, 1998.
- Şerhu Dîvânu Ümeyye b. Ebü's-Salt*. thk. Seyfüddin el-Kâtib, Ahmed İsam el-Kâtib. Beyrut: Mektebetü'l-Hayat, ts.